

AUSSIG

čís. 3

2001

PŘÍSPĚVKY K ÚSTECKÉ
VLASTIVĚDĚ

Obsah

Články

a) dějiny

- Michaela Hrubá – Petr Hrubý*, Významný objev ve svádovském kostele 1
Petr Kausek, Hrad Kyšperk – zamyšlení nad přístupovými komunikacemi 4
Helena Houfková, Philipp Jakob Riotte a jeho skladba k bitvě u Chlumce v roce 1813 12
Petr Mašek, Zámecká knihovna Velké Březno 13
Helena Borská, Válečný letec Otto Hanzlíček z Ústí nad Labem 18

b) příroda

- Radka Slepíčková*, První česká geoložka Milada Vavřínová 25
Radka Slepíčková, Bibliografie Milady Vavřínové 26
Václav Vysoký, Mravenci suťových polí na Ústecku 31
Václav Vysoký, Poznámky k rozšíření měkkýšů (Mollusca) na Ústecku část 3. zástupci čeledí Ellobiidae, Physidae a rodu Galba z čeledi Lymnaeidae 37

Výstavy

- Marta Cvrková*, Nová archeologická expozice v ústeckém muzeu 42
Miloš Michálek, Úvodní slovo k zahájení výstavy keramiky Normy Ivone Lobos Sanchez 47

Zprávy

- Vladimír Cajs*, Zamyšlení nad středohorskou krajinou i populací 48
Helena Houfková, Ocenění básníka Radka Fridricha 56
Michaela Hrubá, Mají ústečtí studenti zájem o ústeckou historii? 57
Helena Houfková, Poutníci Českého středohoří 59
Jana Haasová, Čedič 60
Václav Houfek, Zemědělský tiskař Jiří Bartoš 61

Nové knihy

- Renesanční malířství a sochařství v severozápadních Čechách 62
Brzy vyjde – Johanna von Herzogenberg, Z mého života 62

Pohled na umístění vrchní desky gotické tumby v podlaze pod kazatelnou

VÝZNAMNÝ OBJEV VE SVÁDOVSKÉM KOSTELE

Michaela Hrubá – Petr Hrubý

Kostel sv. Jakuba Většího ve Svádově patří k nejvýznamnějším památkám blízkého okolí Ústí nad Labem. Většina milovníků památek ho zná především jako významný doklad saské renesance, v jejímž duchu byl v 16. století Salhauseny upravován a vybaven. Historie kostela ve Svádově je však starší. Poprvé je písemně doložen k roku 1352 v soupise kostelů usteckého děkanátu pro odvod pápežských desátků a dále připomínán ve století čtrnáctém, kdy zde roku 1363 Beneš z Vartemberka držící Svádov prezentuje nového kněze. Další zprávy z počátku 15. století souvisejí také většinou s prezentací nových kněží. Významnou etapou v dějinách svádovského kostela byla druhá polovina 15. století, kdy došlo k jeho výrazné přestavbě. Jejimi iniciátory byli Jan z Vartemberka a jeho žena Anna Berková z Dubé, jejichž erby je dodnes připomínají na výzdobě svorníků v presbytáři. Přestavbu dokládá i nápis na jednom z kamenů opěráku presbytáře.

Pomocníci restaurátora R. Šolce vyzdvihují desku z podlahy

Podstatným zásahem do pozdně gotické podoby kostela byla sálhausenská přestavba na přelomu 16. a 17. století. Z původní stavby se dochoval pouze presbytář, vznikla nová loď kostela, věž a také krypta. V sedmáctém století byla pak ještě dostavěna sakristie a předsíní jižního vstupu.

Novodobá historie kostela byla pohnutá, a to zejména v období po druhé světové válce. Kostel postupně chátral a k jeho opravě nebyla vůle ani prostředky. Kritický stav vyvrcholil v osmdesátých letech, kdy byl zdevastovaný objekt volně přístupný a k jeho úplné devastaci chybělo jen málo. Obrat nastal na počátku devadesátých let, kdy se podařilo kostel zabezpečit mřížemi a zasklít okna. Pod dohledem Památkového ústavu v Ústí nad Labem byla v roce 1995 opravena fasáda kostela a ohradní zeď. Součástí ohradní zdi jsou i dvě brány, které obnovil včetně jejich sochařské výzdoby restaurátor R. Šolc. Spodní brána byla dokončena v roce 1998, horní brána v nové kráse stojí teprve od jara letošního roku. Velmi neutěšený byl stav interiéru, který byl dřívějšími nevitánými hosty vyrabován a značně poničen. Zájem o obnovu interiéru kostela měla i katolická církev, jejímž úmyslem bylo od počátku kostel znovu vysvětit a navrátit původnímu účelu. Za velkých finančních nákladů bylo proto přistoupeno k restaurování nejvýznamnějších částí vybavy kostela. Ak. sochařka H. Forstová ve spolupráci

*5. Vrchní deska gotické tumby po vyzdvížení
(všechny pořídil restaurátor R. Šolc)*

s ak. sochařem V. Mířou restaurovala v letech 1999 – 2001 hlavní oltář, křtitelnici a salhausenské epitafy. R. Šolc se ve stejné době ujal restaurování náhrobníků, jeho úkolem bylo také obnovit a doplnit poničenou dlažbu v lodi kostela.

Právě podlaha svátovského kostela vydala nová svědectví o historii tohoto místa. R. Šolc se svými pomocnicí odryl mladší vrstvy podlahy, které stavebně historický průzkum kostela spojuje s úpravami interiéru v letech 1866 a 1926. Pod těmito vrstvami byla nalezena částečně dochovaná renesanční pískovcová dlažba. Bylo rozhodnuto pro její obnovu a doplnění chybějících částí. Při odkrývání podlahy byl nalezen i fragment původní cihlové gotické dlažby, kterou identifikovala archeoložka ústeckého muzea PhDr. M. Cvrková. V odkryté podlaze bylo nalezeno i několik značně poničených náhrobníků, které byly vyzdvíženy a budou nyní instalovány do lodi kostela. Nejvýznamnější objev však čekal na restaurátory v rohu pod kazatelnou. Zde se po odkryvu nejmladších vrstev objevila v úrovni renesanční dlažby vrchní deska gotické tumby. Hned po jejím ohledání bylo jasné, že se jedná o velmi kvalitní a významnou záležitost, proto bylo rozhodnuto o jejím vyproštění z podlahy. O tom, že se v žádném případě nejednalo o jednoduchou akci svědčí přiložená fotodokumentace. Z podlahy byla

vyzdvížena vrchní deska tumby s výrazně profilovanými bočními římsami, které zdobí rustikální rostlinný dekor. Svrchní část desky je ve spodní části zničena, a to jednak ošlapem a jednak osekáním, ke kterému patrně došlo v minulosti při osazování pískovcových dlaždic. Odsekán byl především erb, jehož negativní otisk je částečně zachován. Torzálně je též dochován latinský nápis, podle kterého se tumba hlásí do roku 1378 a okruhu vartemberského. V současné době probíhá podrobná kunsthistorická analýza této nově objevené středověké památky, jejíž výsledky budou podrobně publikovány ve sborníku, který vyjde na konci tohoto roku a bude jedním z prvních výsledků výzkumného grantu Gotika v severních Čechách, jehož nositelem je Muzeum města Ústí nad Labem. Svrchní část gotické tumby ze svádovského kostela se zcela jistě zařadí mezi nejvýznamnější funerální památky, které budou v rámci tohoto grantu popsány a prezentovány.

HRAD KYŠPERK – ZAMYŠLENÍ NAD PŘÍSTUPOVÝMI KOMUNIKACEMI

Petr Kausek

Hrad Kyšperk (okr. Teplice), jehož výrazné zříceniny jsou dochovány nad obcí Unčínem, byl důležitým článkem krušnohorského řetězce pohraničních pevností. Byl postaven na ochranu významného hraničního přechodu a stal se tak nástupcem starého přemyslovského hradu Chlumce, u něhož byla roku 1126 svedena památná bitva našich dějin, v níž kníže Soběslav I. porazil vojsko císaře Lothara. Následující příspěvek se nezabývá podrobnou historií hradu, která již byla zpracována¹, ani jeho důkladným stavebním vývojem, ale věnuje se významné složce každého hradního organismu, a to řešení přístupových komunikací.

Hrad Kyšperk (též nazýván Supí Hora – z původního jména Geiersberg) byl založen z iniciativy krále Jana Lucemburského podobným způsobem jako hrady Střekov, Kamýk u Litoměřic nebo Prácheň. Specifikem těchto hradů byla ta skutečnost, že stavbou nového hradu pověřil král některého ze svých ekonomicky zdatných straníků, kterému pak tento hrad udělil v léno s tím, že bude vždy otevřen

---

1 A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*. XIV. Litoměřicko a Žatecko. Praha 1923.

Hrad Kyšperk, kresba J. Preysse z roku 1835

králi a bude sloužit jeho zájmům.² Prvým známým lenním držitelem Kyšperka byl Ota z Bergova, který se po hradě píše roku 1319.³ Roku 1314 ho však Ota prodal pražskému biskupovi Janu IV. z Dražic, čímž se hrad uvolnil ze závislosti na koruně.⁴ V rukou pražského biskupství, později arcibiskupství, zůstal hrad až do výbuchu husitských válek. Nejvýrazněji se do podoby hradu zapsal arcibiskup Jan z Jenštejna, který nechal vystavět mohutný donjon, novou kapli a další objekty nechal přestavět. V roce 1393 se stal hrad Janovým útočištěm, když vyvrcholil jeho spor s králem Václavem IV.⁵ Roku 1418 hrad přešel zástavou

2 T. DURDÍK, *Česká hradní architektura doby Jana Lucemburského*. In: *Castellologica bohémica* 6, 1998, s. 12.

3 D. MENCLOVÁ, *České hrady I*, 2. Praha 1976, s. 390.

4 T. DURDÍK, *Česká hradní architektura doby Jana Lucemburského*. In: *Castellologica bohémica* 6, 1998, s. 20.

5 A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a torze Království českého*. XIV. Litoměřicko a Žatecko. Praha 1923, s. 335-336.

Kyšperk

Hrad Kyšperk, litografie J. Richtera podle kresby F. A. Hebera z roku 1846

do šlechtických rukou. Majitelem se stal Rydkář z Polenska, jenž byl původně kyšperským purkrabím. Za něho se z Kyšperka stal opěrný bod katolické strany.⁶ Hrad byl proto roku 1428 obléhán husity, dobyt však byl zřejmě až severočeským magnátem Jakoubkem z Vřesovic, a to roku 1433.⁷ V držení rodu pánů z Vřesovic zůstal hrad, který byl stále nákladně udržován, až do počátku 20. let 16. století. Pravděpodobně roku 1522 byl Kyšperk prodán Janu Glacovi ze Starého Dvora.⁸ Roku 1526⁹ však na hradě nešťastnou náhodou (výstřelem z ručnice) vypukl

6 A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*. XIV. Litoměřicko a Žatecko. Praha 1923, s. 336.

7 R. ANDĚL (ed.), *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Severní Čechy*. Praha 1984, s. 256. ; T. DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Praha 1999, s. 316.

8 A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*. XIV. Litoměřicko a Žatecko. Praha 1923, s. 336-337.

9 T. DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Praha 1999, s. 316.

ČISTÝNÝ PÁK KYŠPERK.
Výhled z J. strany v hlaz.

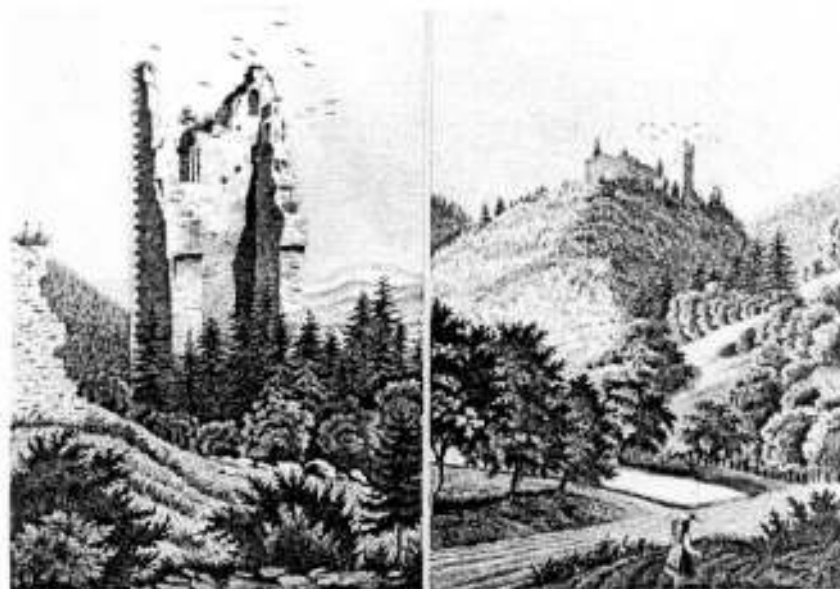
DEKOROVÁ.
Výhled z J. strany v hlaz.

Hrad Kyšperk, litografie Wilhelma Kandlera z r. 1860

požár, který definitivně zpečetil osud této pohraniční pevnosti. Roku 1579 je pak uváděn již jako pustý.¹⁰

Hrad Kyšperk byl postaven na od severu k jihu klesajícím skalnatém hřbetu, který po obou stranách příkře spadá do hlubokých roklí. Dispozice hradu byla trojdílná. Jádru hradu bylo s předhradím spojeno mohutnou hradbou a odděleno od něho bylo snad jen příčnou zdí bez příkopu. Vznikl tak velice kompaktní celek ve tvaru protáhlého obdélníku na jižní straně polookrouhle zakončeného. Jádru hradu, které zaujalo čelní, nejvyšše položenou část dispozice, se pravděpodobně skládalo z čtverhranné obytné věže spojené s palácovým křídlem. Do předhradí se vstupovalo čtverhrannou věžovitou branou. Za Jana z Jenštejna byla na rozhraní jádra a předhradí při obvodové hradbě vystavena mohutná čtverhranná obytná věž. Kaple, která byla již zmiňována, nebyla dodnes lokalizována. Areál vlastního

¹⁰ A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*. XIV. Litoměřicko a Žatecko. Praha 1923, s. 337-338.

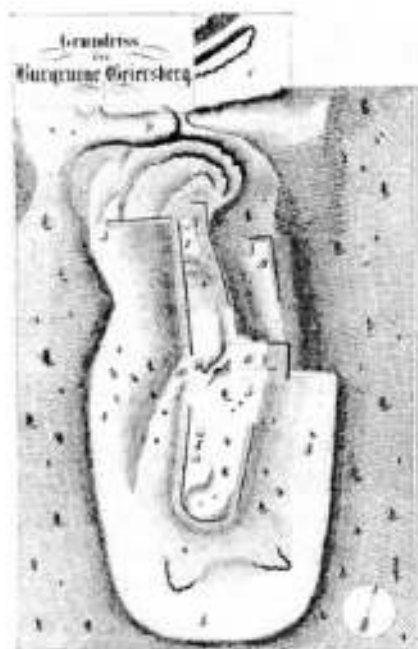
Der Wartthurm wie die Südostseite von Gaisberg

Hrad Kyšperk, věž a jižní svah, litografie J. Richtera podle kresby F. A. Hebera a Brantla z roku 1846

hradu obíhá téměř na třech stranách široká terasa, která na přístupové severní straně je spojena s jádrem dochovanou hradbou. Tato část dispozice, která byla zřejmě lehčeji opevněna (pozůstatky po zděné hradbě nejsou patrné), nese stopy po přístupové komunikaci a několika, pravděpodobně hospodářských objektech. Za zmínku stojí také zprávy o základech okrouhlé věže nalézající se na pokračování skalnatého hřbetu před čelní stranou hradu.¹¹ Tato předsunutá věž, jejíž stopy dnes již nejsou patrné, svírala s hradem důležitou komunikaci, o níž bude pojednáno v následující části.

Zde se tedy již dostáváme k hlavní části tohoto příspěvku. V bližším i vzdálenějším okolí hradu jsou dodnes dochovány výrazné stopy po komunikacích, které více či méně souvisejí s hradem Kyšperkem.

¹¹ A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*. XIV. Litoměřicko a Žatecko. Praha 1923, s. 334.

F. A. Heber, *Púdorys hradu Kyšperka*, 1846

V první řadě zde bude popsána přístupová komunikace od Unčína k samotnému hradu. Začátek této cesty, která je tvořena místy výrazným úvozem, lze sledovat vpravo ve svahu nad dnešní širokou cestou procházející údolím Unčínského potoka (vede po ní též turistická značka k samotnému hradu). Tato stará komunikace je pravděpodobně původní přístupovou cestou k hradu. Postupně stoupá po západním svahu hřbetu a nakonec vyúsťuje v blízkosti hradního příkopu na malé plošině před čelem jádra hradu (dnes zde vede nová široká cesta stoupající z údolí Unčínského potoka). Důkazem o stáří popisované komunikace by mohla být skutečnost, že její vyústění osově navazuje na impozantní část cesty vylámané napříč skalnatým hřbetem, v místech pod někdejší předsunutou věží hradu. Tato cesta pak pokračovala vzhůru po východním svahu na Habartice, Mohelnici a dále do Saska.¹²

Dalšími dochovanými komunikacemi jsou ty, které již přímo souvisí s přístupem do hradu. Původní přístupová cesta se oddělovala od komunikace vedoucí od Unčína v místech jejího vyústění na výše zmíněnou plošinu (před čelem hradu). Cesta dále pravděpodobně po padacím mostě překonávala ve skále vylámaný příkop a pokračovala ve svahu pod vysunutým čelem jádra až ke kulísové bráně prorazené v příčné hradbě, jež klesala po prudkém svahu od hradního jádra. Pozůstatkem této brány, jejíž západní část zcela zanikla, je v hradbě dochovaná několik metrů dlouhá kapsa po závoře, jež zajišťovala vrata této brány. Za touto branou vstoupila komunikace na terasu obklopující hrad ze tří stran. Cesta vedla při okraji této terasy a až pod zaobleným čelem předhradí se rozdělila. Jedna její část končila na výrazné plošině pod čelem předhradí, kde lze předpokládat nějaké hospodářské zázemí, druhá větev se otočila o 180 stupňů a začala stoupat při hradbě předhradí až k věžovité bráně, kterou již vstoupila do horního hradu.

¹² D. MENCLOVÁ, *České hrady 1, 2*. Praha 1976, s. 390.

Dosud byla tato komunikace na půdorysech hradu chybně vedena přímo od kulisové brány proražené v příčné hradbě.¹³ Na tomto místě je třeba zmínit, že F. A. Heber popisuje ještě jednu komunikaci, která do horního hradu vstupovala na opačné (východní) straně v blízkosti donjonu Jana z Jenštejna.¹⁴ Faktem zůstává, že jednak na této straně je terén při hradbě předhradí částečně srovnán a mohl by tedy nést nějakou komunikaci, a jednak v místech, kde obvodová hradba končí destrukcí, je při zemi zachováno zalomené líčované zdívo, které by mohlo souviset s Hebrem zmiňovanou branou. Mohlo se však jednat pouze o branku výpadní, což byl mohl ověřit pouze archeologický výzkum.

Dochovala se však i druhá přístupová cesta, jež zatím unikala pozornosti odborné veřejnosti. Tato komunikace vychází z plošiny před hradem jen o několik metrů východně od první, výše uvedené přístupové cesty a dodnes slouží jako hlavní přístup do hradu. Zásadním poznatkem je, že nepřekonává příkop, ale prochází po jakémsi skalním bloku a pokračuje částečně zasekána do skalního masivu pod čelem jádra na východní svah, který spadá prudce do obvodové hradby jádra. Skutečnost, že před čelem hradu nevznikl šíjový příkop, se zdá být dnes nelogická. Příčinu této anomálie lze vysvětlit snad jediné tím, že skalnatý hřbet původně plynule navazoval na skalisko, na kterém se nachází čelo jádra hradu, a příkop, přes nějž vedla původní přístupová cesta, byl vyláman jen k tomuto hřbetu. Tomu napovídá i výše popsaný průlom staré cesty přes skalnatý hřbet, neboť toto dílo by bylo nesmyslné v případě, že by se hřbet dal obejít podobně jako je tomu dnes. Pokud jsou tyto úvahy správné, tak prostor pro tuto cestu vznikal jistě nelehkým odlámaním části skalnatého hřbetu. Zde však nejednou vyvstává další otázka. Již existující příkop totiž nebyl protažen přes celou šíji, a to i přesto, že vlevo od popisované cesty byl příkop rovněž vyhlouben. Vysvětlení lze snad hledat ve skutečnosti, že pro případnou konstrukci padacího mostu by zkrátka za prolomeným příkopem v těchto místech nebylo místo.

Zmíněná komunikace tedy prochází po jakémsi skalnatém bloku, lemovaném po obou stranách příkopy, a esovitě se obtáčí kolem skalního masivu korunovaného jádrem hradu. V těchto místech, jak již bylo řečeno, je částečně zasekána do skalního masivu. V tomto úseku cesty se dochovaly částečně vyježděné koleje od vozů a také skalní blok nese stopy po nábojích kol. Komunikace poté má zříceniny obdélné budovy a právě v těchto místech je možné předpokládat prvou bránu, jejíž pozůstatky však nejsou na povrchu patrné. Pokud zde skutečně existovala brána (mohlo se jednat opět pouze o kulisovou bránu prolomenou v hradbě

13 D. MENCLOVÁ, *České hrady I*, 2. Praha 1976, s. 390.

14 F. A. HEBER, *Böhmen Burgen, Vesten und Bergslösser V* Prag 1847, s. 266.

*Souboj Rudolfa Habsburského s Přemyslem Otokarem II., gotické kachle
z 1. pol. 14. stol. nalezené na Kyšperku V. Kaiserem v roce 1975*

dnes již zaniklé), lze v těchto místech předpokládat i nevelký příkop, po kterém se však též nedochovaly stopy, neboť celý tento úsek je zasypán sutí z hradního jádra (v okolí obdélné budovy jsou k vidění i tři velké bloky zdiva). Pokud zde tedy skutečně existovala brána, lze obdélný objekt spojit s vrátnicí, popřípadě konírny, což by mohl objasnit zase pouze archeologický výzkum. Komunikace od tohoto objektu již stoupala vzhůru a do horního hradu vstoupila v místech mezi Jenštejnovým donjonem a hradním jádrem. Ani v těchto místech se však nedochovaly stopy po bráně.

V blízkém okolí hradu jsou dochovány zbytky ještě dalších komunikací, a to převážně na východním svahu. Jedná se však pravděpodobně o cesty zřízené v době romantismu či na počátku 20. století.¹⁵

Závěrem bych se rád pokusil alespoň o přibližnou dataci obou dochovaných přístupových komunikací. O prvé popsané přístupové cestě lze uvažovat jako o původní, která vznikla v první fázi výstavby hradu. Druhá komunikace, jež snad nahradila nevyhovující původní přístup do hradu (je však možné, že obě komunikace sloužily po nějaký čas společně) vznikla snad při přestavbě hradu za Jana z Jenštejna nebo až v 15. století (není však vyloučen její vznik i na počátku 16. století). Nastolené úvahy by mohl ověřit či vyvrátit pouze archeologický výzkum, jenž by byl na této lokalitě jistě žádoucí, nebo též důkladný výzkum archivní.

¹⁵ A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*. XIV. Litoměřicko a Zatecko. Praha 1923, s. 336.

PHILIPP JAKOB RIOTTE A JEHO SKLADBA K BITVĚ U CHLUMCE V ROCE 1813

Helena Houfková

Philipp Jakob Riotte se narodil 16. srpna 1776 v St. Wendel v Sársku, zemřel dne 20. srpna 1856 ve Vídni. Tento německý skladatel a dirigent od roku 1808 působil ve Vídni jako hudebník v orchestru „Kärntnerthortheater“, později jako kapelník „Theater an der Wien“. Pro toto divadlo napsal většinu ze svých padesáti scénických děl. Stýkal se s významnými osobnostmi své doby, např. s Beethovenem, Schubertem, C. M. von Weberem a jako muzikant se zúčastnil významných politických událostí, např. Vídeňského kongresu v letech 1814 – 1815. Napsal pět oper, čtyři operety a zpěvohry, dále psal frašky, balety, dětské balety, vokální a orchestrální skladby a tzv. *charakterstücke* u příležitosti významných událostí. Například na oslavu sňatku francouzského císaře Napoleona s Marií Louisou, dcerou rakouského císaře Františka I. v roce 1810 nebo u příležitosti bitvy u Lipska v roce 1813.

Pro nás je zajímavé, že jedno takové dílo věnoval bitvě u Chlumce v roce 1813. Jeden exemplář této skladby se nachází v muzejní knihovně pod signaturou

R 312 Je to „Die Schlacht bey Kulm oder Europas erster Sieg im heiligen Kampfe. Ein charakteristisches Tongemälde für das Piano-Forte“. Skladba vyšla ve Vídni tiskem u nakladatele Thadé Weigla zřejmě bezprostředně po bitvě. V nedávné době upravil Karel Matějka tuto skladbu pro historickou vojenskou hudbu Spolku vojenské historie v Ústí nad Labem, která ji má na svém repertoáru.

Rioteho rozmanitá tvorba obsahuje všechny žánry tehdejšího hudebního divadla. V jeho instrumentální tvorbě dominuje salonní styl, v některých dílech je však znát vliv klasicismu, okrajově též vliv romantismu. Ve své době velmi známé „zvukové obrazy“, jako je právě Bitva u Chlumce a Bitva u Lipska se kloní k naivnímu hudebnímu realismu. Riote svými díly přispěl k rozvoji klasické vídeňské operety.

Literatura:

Die Musik in Geschichte und Gegenwart. Allgemeine Enzyklopädie der Musik. Band 11. Deutscher Taschenbuch Verlag, Bärenreiter Verlag 1989, s. 546 – 550.

Warrack, John – West, Evan: Oxfordský slovník opery. Praha, Iris, Knižní klub 1998, s. 457.

ZÁMECKÁ KNIHOVNA VELKÉ BŘEZNO

Petr Mašek

Panství Velké Březno koupil v roce 1841 významný politik hrabě Karel Chotek z Chotkova a Wognina (1783 – 1868)¹ a o rok později zde nechal vybudovat původně větší vilu, která byla později přestavěna na zámek.² Karel Chotek byl energický budovatel a reformátor, rovněž působil ve státních službách jako gubernátor v Terstu, později jako gubernátor v Tyrolsku. Největších úspěchů dosáhl ve funkci nejvyššího purkrabí v Čechách. Upravoval komunikace, stavěl mosty a zahájil paroplavbu po Labi. Neobyčejně se také zasloužil o vzhled Prahy, v níž nechal vydláždít řadu ulic, založil městské sady a modernizoval pražskou vodovodní síť. Pečoval i o mnoho důležitých národních památek v Čechách, například o Karlštejn. Pořádal umělecké i průmyslové výstavy a všemožně podporoval hospodářský rozvoj Čech. Měl také silně vyvinuté sociální citění a založil mnoho humanitních ústavů pro chudé a nemocné. V politickém slova smyslu byl hrabě Karel Chotek osvícencem a neměl rád rakouské policejní metody. Nacionalismus

¹ Veškerá genealogická data jsou převzata z Genealogické počítačové databáze knížecích, hraběcích a baronských rodů Dr. V. Pouzara a z různých ročníků *Gothaisches Genealogisches Taschenbuch*.

Zámek Velké Březno, fotografie kolem roku 1910

v žádném případě nepodporoval, ale tvrdil, že „každý národ v mocnářství si má zachovat své jméno i jazyk.“ Zajímal se o historické práce Františka Palackého a na jeho žádost omezil v Praze cenzuru.

Karel Chotek položil základ zámecké knihovny. Spolu se svou manželkou Marií hraběnkou Berchtoldovou (1794-1878)³ měl hrabě Karel celkem šest synů, z nichž ovšem tři zemřeli v mládí. V držení panství Velké Březno a rozšiřování knihovny pokračovali Karlův syn Antonín (1822 – 1883) a jeho manželka Olga von Moltke (1832 – 1906). Po nich následoval jejich syn Karel (1853 – 1926) s manželkou princeznou Adou Hohenlohe-Langenburg (1864-1937). Posledním majitelem Velkého Března byl jejich syn Karel (1887-1970), poslední Chotek po meči.

Zámecká knihovna Velké Březno byla pouze vedlejší knihovnou rodu. Hlavní rodová a historicky i informačně nesmírně cenná chotkovská knihovna byla sbírána na zámku Kačina.⁴ Také ve Veltrusích vznikla menší sbírka knih 18. a 19. století. Velkobřezenská sbírka je bohužel provenienčně poměrně chudá a nelze s jistotou určit, která generace se na fondu podepsala nejvýrazněji.

Celkový počet svazků v knihovně přesahuje osm tisíc.⁵ Z toho deset rukopisů, částečně archivní povahy. Dva z rukopisů jsou knihovní katalogy a zachycují stav knihovny v letech 1838 a 1847.

Tři svazky pocházejí ze 16. století; nejstarším je Diodorus Siculus: Bibliothecae, Parisiis 1531. Další dva tisky jsou německá historická díla z konce 16. století, např. J. Pomariova saská a dolnosaská kronika vydaná ve Vitemberku 1589. Ze 17. století pochází několik opět německých historických děl, např. W. Laziův popis Vídně z roku 1619 nebo M. Zeilerova rakouská topografie z roku 1649.

2 *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl III., 1984, s. 499.

3 Podle *Gothaisches Genealogisches Taschenbuch der Gräflichen Häuser* se hraběnka Marie von Berchtold narodila dne 21. 01. 1794, podle J. LEDR, *Hrabata Chotkové z Chotkova a Vojína*. Studie rodopisná (Kutná Hora 1886) se narodila dne 20. 01. 1795

4B. LIFKA, *Zámecké a palácové knihovny v Čechách*. Přehled historicko – topografický. In: Český bibliofil, 1934, s. 49, 53. ; Týž, *Knihovna st. zámku Kačina*. Praha 1952, 4 s. ; *Teatralia v zámecké knihovně Kačina*. Praha 1973, 161 s. ; J. ŠIMÁNKOVÁ, *Kačina*. In: Handbuch der historischen Buchbestände in Europa. Band II. Tschechische Republik. Schlossbibliotheken unter der Verwaltung des Nationalmuseums in Prag. Hildesheim, Zürich, New York, 1997, s. 92-94.

5 Stručný popis fondu viz: P. MAŠEK, *Velké Březno*. In: Handbuch der historischen Buchbestände in Europa. Band II. Tschechische Republik. Schlossbibliotheken unter der Verwaltung des Nationalmuseums in Prag. Hildesheim, Zürich, New York, 1997, s. 188-189.

Zámek Velké Březno, fotografie kolem roku 1910

Starých tisků 18. století nalezneme v knihovně asi šest desítek. Vesměs jde o francouzské tisky konce 18. století historického a náboženského obsahu, vydávané v Paříži a Vídni. Několik tisků 18. století je německých, anglických a latinských. Bohemikální je vedle římsko-českého misálu z roku 1690 prakticky pouze J. J. Ramhofského popis korunovace Marie Terezie českou královnou, vydaný roku 1743 s množstvím rytin. Většina knih pochází z 19. a počátku 20. století. Ve fondu nalezneme díla náboženská I. Schwarz: Handbuch der Religion, Bamberg 1818, životy svatých, např. H. Hesse: Franz von Assisi, Berlin s. a. a knihy věnované liturgii, např. O. Karrer: Liturgisches Gebetbuch, München 1929 nebo A. V. Hnojek: Christ- Katholische Liturgik, Prag 1841.

Velká část fondu je věnována historii, dějinám evropských států – T. Kneightley: Geschichte von England, Hamburg 1847 i mimoevropských států – E. O. Hopp: Geschichte der Vereinigten Staaten von Nordamerika, Leipzig 1885-1886, často Německu a německým státům, např. H. Brosien: Geschichte der Mark Brandenburg im Mittelalter, Leipzig und Prag 1887, nebo biografiím významných osobností – C. Wolfsgruber: Friedrich Kardinal Schwarzenberg, Wien und Leipzig 1906, dějinám revolucí – L. A. Thiers: Geschichte der französischen

Revolution, Leipzig 1838 a evropským královským dvorům. Nejčastěji se přirozeně setkáme s dějinami Čech, např. J. Mueller: Geschichte von Böhmen von Einwanderung der Bojer bis auf unsere Tage. Prag 1861 a Rakouska: B. v. Püchler: Geschichte der Regierung Kaiser Franz I. Wien 1841 nebo P. Bernard: Histoire de la Autriche depuis son origine jusquaen 1843... Paris 1845.

Velká pozornost byla věnována dějinám starověkých kultur, např. S. Lefmann: Geschichte des alten Indiens, Berlin 1890 nebo F. Justi: Geschichte des alten Persiens, Berlin 1897 vydávaným často v berlínském nakladatelství G. Grote. S tím souvisejí i díla o dějinách umění a kultury, např. A. v. Wurzbach: Geschichte der holländischen Malerei, Leipzig und Prag 1885. Místy nalezneme také výstavní katalogy, např. Altwiener Malerei. Kaiser Franz Josef Jubiläums- Ausstellung. München 1911.

Zastoupeny jsou také dějiny literatury. Militaria jsou zastoupena především popisy vojenských tažení – J. A. v. Helfert: Der ungarische Winter- Feldzug... Prag 1876, popisy bitev a biografiemi vojevůdců, např. K. v. Duncker: Feldmarschall Erzherzog Albrecht, Wien und Prag 1807 nebo F. Heller von Hellwald: Der k. k. Österreichische Feldmarschall Graf Radetzky, Stuttgart und Augsburg 1858 a vojenskými schematismy, např. Schematismus für das Kaiserliche und Königliche Heer und für die Kriegsmarien für 1892, Wien 1892. Politické publikace se specializují na vnitřní problémy rakouské politiky, např. K. Renner: Oesterreich Erneuerung. Politisch- programmatische Aufsätze, Wien 1916 nebo F. X. von Pillersdorf: Rückblicke auf die politische Bewegung in Oesterreich in den Jahren 1848 und 1849. Wien 1849 a na národnostní otázku v Rakousku a Čechách, např. A. C. Popovici: Die Vereinigten Staaten von Gross-Oesterreich. Politische Studien zur Lösung der nationalen Fragen und staatsrechtlichen Kriesen im Oesterreich-Ungarn... Leipzig 1906.

Často se objevuje také problematika Balkánu A. Beer: Die Orientalische Politik Oesterreichs seit 1774, Prag 1883 nebo L. v. Ranke: Serbien und die Türkei im neunzehnten Jahrhundert. Leipzig 1879.

Velké množství publikací je věnováno českým zemím, např. H. Deumer: Der rechtliche Anspruch Böhmen-Österreich auf das königlich sächsische Markgrafthum Oberlausitz, Leipzig 1884. Některé publikace se specializují na českou regionální historii a zvláště na lázně severozápadních Čech, např. J. Carro: Essay on the Mineral Waters of Carlsbad..., Prague 1835, A. Danzer: Marienbads Heil-Quellen. Prag 1842 aj.

Jazykově české knihy nejsou příliš četné. Lze uvést např. soubor divadelních her Jana Nepomuka Štěpánka z let 1820-1832 v 11 svazcích. Z dalších bohemik

lze uvést učebnice češtiny, např. K. V: I. Thámovu nebo A. Čebuského z roku 1854. Rozsáhlý soubor tvoří *Abhandlungen der Königl. Böhmischen Gesellschaft* z let 1837-1840.

V druhé polovině 19. století byla věnována pozornost sociální problematice, národnímu hospodářství a obchodu. Menší soubory jsou věnovány zahradnictví, např. R. Noack: *Der Obstbau*. Berlin 1920, numismatice a filatelii. Fond je doplněn běžnou beletrií, teatraliemi, komentovanými edicemi antických autorů. Nesmírně rozsáhlý je soubor anglických románů vydávaných Bernhardem Tauchnitzem v Lipsku. Těchto děl je v knihovně více než šest set svazků. Další anglická prosaická díla byla tištěna přímo v Anglii, v Londýně a velkou oblibu anglických autorů potvrzují i francouzské překlady románů Waltra Scotta a další. Francouzští autoři, ač také četní, nedosahují v knihovně takového množství. Z dvacátých let 20. století pochází malá a netypická skupinka publikací o Finsku.

VÁLEČNÝ LETEC OTTO HANZLÍČEK Z ÚSTÍ NAD LABEM

Helena Borská

V krásných poválečných letech plných ideálů a volnosti jsme plnými doušky užívali skauting. Vycházky naučné i zábavné, schůzky v klubovnách, letní tábory a srazy. Chodil mezi nás čiperný klučina, skautským jménem Hrášek. Až po letech jsem se dozvěděla, proč ta přezdívka. Kromě skautského kroje nosil stále jen zelený obleček, čepici i kabát ušitý z vojenského materiálu. To prý po svém strýci a kvůli svému strýci. Látek bylo ve válce málo a byly na příděl. Tak se používalo, co dům dal. A takové důkladné oblečení proto, že každým dnem očekávali to nejhorší – zatčení celé rodiny Němci a odvoz do koncentračního tábora. Měli stále sbalené ranečky s nejn nutnějšími věcmi. Proč? Měli příbuzného v Anglii a bojoval proti našim okupantům ve druhé světové válce.

Každý život začíná narozením. Otto Hanzlíček se narodil 18. června 1911 v ústecké ulici Sandhöhe – Königshöhe – Králova výšina čp. 21. Měl o tři roky starší sestru Jiřinu. České rodiny se spolu přátelily, zejména, když měly děti společných zájmů. Otto Hanzlíček měl vzor ve svém starším příteli Ottovi Královi, který se narodil ve stejné ulici v č. 12. Chodili spolu cvičit do Sokola, založili skautský oddíl, „vlastenčili“. To byl tehdejší výraz pro občany milující svou zemi a řeč, což dokazovali každodenními činy v německém prostředí.

Otto Hanzlíček, Nitra 9.7.1937

Otto Hanzlíček se vyučil zámečnickem. Vždycky ho přitahovala letadla, a tak se roku 1930 dobrovolně přihlásil k československému letectvu. Zachovaly se čtyři zápisníky letů, které měl při sobě při útěku za hranice, aby dokázal svoji bojovou schopnost. Zápisník č. 1 byl vydán 19. 5. 1931. Má razítko Vojenského leteckého učiliště v Prostějově – 15. letka 4. leteckého pluku. Majitel svobodník Hanzlíček Otto. Záznamník nese potvrzení o praktickém pilotním výcviku s příslušnými daty a prospěchem, s poznámkami o případných chybách v létání, jakási žákovská knížka. V rámci těchto výcviků a pilotní školy vykonával i prezenční službu. Na závěr bylo potvrzení o absolvování školy pilotů od 1. 10. 1930 do 1. 7. 1932

s dobrým prospěchem. V roce 1934 byl převelen do leteckého pluku č. 3 Generála – letce M. R. Štefánika ve Vajnorech a později v Piešťanech. Letů a zkušeností přibývalo. Ústečtí Češi byli na svého letce jak se patří hrdí. Když se stahovaly politické mraky a Češi začali být na Slovensku nepohodlnými, odletěl do Prahy, kde se nechal zařadit do Státního výzkumného leteckého ústavu v Letňanech. V té době se mohl vykázat 3 853 lety s celkovou dobou strávenou ve vzduchu 812 hodin 28 minut. Protože už plánoval útěk do zahraničí, policejně se v Praze nepřihlásil.

Ubytoval se u své sestry, která s rodinou uprchla z okupovaného Ústí n. L. Jitřina Hanauerová dojatě vzpomíná, jak jí bratr požádal o odstranění jeho auta a dalších věcí, které zde musel nechat. Pak se dvěma kamarády odjel do Ostravy,

Otto Hanzlíček na letišti v Nitra 1937

Ve výcvikovém středisku v Chartres se naši letci přeskolovali na francouzskou techniku. 2. 12. 1939 odjela první skupina letců na frontu. Hanzlíček byl přidělen ke 3. eskadrille „Sioux“ (s namalovanou hlavou indiána) stíhací peruté II/5, která vlastnila letouny Curtis Hawk 75. Válka se šířila. Hanzlíčkův letecký deník se plnil bojovými lety, které se zaznamenávaly červeně. Fungoval jako stíhač doprovázející bombardéry. První sestřel zaznamenal 23. 4. 1940. Ve spolupráci s ostatními piloty sestřelil bombardovacího Dorniera 17. 11. 5. sestřelil Heinkela 111. Nacisté měli ve vzduchu zatím převahu a rovněž na zemi museli naši často měnit letiště.

18. 5. 1940 u Met přežil Hanzlíček letecký souboj s přesilou Messerschmidtů 109. Jeden německý stroj sestřelil, ale sám byl zasažen a letoun začal hořet. Zachránil se padákem. V osobním deníku z 18. 5. k tomu píše: „Dnes jsem měl ohromné štěstí, byl jsem sestřelen Messerschmidtem 1091 – zezadu mě osolil tak,

kde se jim podařilo na několikátý pokus ilegálně přejít polské hranice. Polsko se začínalo plnit utečenci a země na tuto situaci nebyla připravená.

Z Krakova se po mnoha potížích dostali do Gdyně a 25. 7. 1939 lodí Castelholm odpluli do Francie. 31. 7. přistáli v Calais a byli přesunuti do Paříže. Dostali sice pasy, ale protože Francie ještě nebyla ve válečném stavu s Německem, byli českoslovenští emigranti nejprve zařazeni do cizinecké legie. Neradi s tím souhlasili, ale brozilo jim odsunutí zpět. Teprve po vyhlášení války Německu bylo oficiálně ustaveno čsl. vojsko a byli převedeni k našemu letectvu ve francouzském vojsku.

že mě začal hořet letoun, ze kterého jsem ihned vyskočil. Těžko se otevřel padák, takže jsem letěl asi 1000 m, než se otevřel. Při dopadu mě obklíčili Angličani v domněnání, že jsem Němec, chtěli mě zastřelit. Štěstí, že přišli Francouzi, se kterými jsem se domluvil...". Po několika dnech se mu podařilo v pořádku se vrátit ke své peruti. V barvách francouzského letectva provedl 113 letů (100 hodin a 30 minut), přímo ve 28 bojích prožil 44 hodiny a 55 minut. Po sedmi měsících byla Francie okupována.

Pachatel Hanzlíčkova sestřelení 18. 5. byl třetí nejúspěšnější stíhač německé Luftwaffe Hauptmann Günther Rall. Narodil se 10. 3. 1918 v Gaggenau v kupecké rodině. Po studiích na střední škole byl přijat do válečné školy v Postupimi. Od 1. 9. 1938 sloužil v Luftwaffe. Právě v bitvě o Francii prodělával svůj letecký křest. Jeho první obětí se stal stíhač Curtiss H 75 od francouzské stíhací skupiny CC II/5, který pilotoval Otto Hanzlíček. Hauptmann Rall podnikl 700 operačních letů. Oficiálně mu bylo uznáno 275 sestřelů, z toho 272 na východní a jen 3 na západní frontě. Sám byl sestřelen osmkrát, sedmkrát nouzově přistál, jednou vyskočil padákem. Byl třikrát vážně raněn. Bojoval ve Francii, nad Británií, v Řecku, na Krétě, v Rumunsku, SSSR a nakonec při obraně Německa. Do výslužby odešel v prosinci 1975.

Po okupaci Francie odlétli naši letci do severní Afriky. 8. 7. odpulí z Casablanky lodí Royal Scotsman do Gibraltaru a pak lodí David Livingston do Cardiffu v Anglii, kde přistáli 5. 8. 1940. V té době právě začínala bitva o vzdušný prostor

Otto Hanzlíček v anglické uniformě, 2. 3. 1940

Otto Hanzlíček ve Francii, 6.7.1940

nad Anglií. 15. 8. složil přísahu anglickému králi a stal se příslušníkem britského královského letectva RAF. 19. 9. se stává pilotem 312. československé stíhací perutě.

Nebyly jen bojové a průzkumné lety, nebyl jen spánek a málo odpočinku. Byly také mučivé vzpomínky na vlast, rodiče, přátele a na dívku, která na něho čekala na pomezí Moravy a Slovenska. O svém posledním dnu ve vlasti si do deníku poznamenal: „9. 6. 1939 ve 22. 00 jsem se rozloučil se sestrou a švagrem a spěchal k zastávce elektrické dráhy. Čekaje na vůz uslyšel jsem z jednoho bytu hráti v rádiu hymnu, což mě připadalo jako na rozloučenou při odchodu do ciziny. Jak mě toto dojalo, nedovedu ani vypsati, ale štěstí, že v tomto okamžiku nejela elektrika, neboť jinak bych byl musil nastoupit – plakaje.“

Od 19. 9. 1940 byl tedy pilotem 312. československé stíhací perutě. V hodnosti seržanta byl přidělen na letiště Duxford, kde se peruč formovala. O týden později se přesunula na letiště Speke u Liverpoolu k obraně města.

8. 10. sestřelili naši letci bombardovacího Junkerse 88.

Pohřeb Otto Hanzlíčka na hřbitově West Derby Cemetery v Liverpoolu v listopadu 1940 (sekce 11-R.C., hrob č. 392)

10. října 1940 ve 13. 30 odstartoval Otto Hanzlíček na cvičný let s Hurricanem Mk. I L. 1547. Byl to první stroj tohoto typu dodaný RAF. Ve 14. 15 byl na domovském letišti spatřen kouř z motoru letadla. Pilot vyskočil padákem a stroj se zřítil do řeky. Farmář pracující nedaleko na poli viděl pilota spadnout do vody asi 300 až 400 yardů od břehu. Rozběhl se tam, ale za 10 minut, které mu cesta trvala, už nic neviděl. Bylo potvrzeno, že pilotem Hurricanu byl Otto Hanzlíček. Celý den nepřišly žádné zprávy. Vyplnily se obavy, že seržant Hanzlíček zabynul. Seskočil padákem poblíž Oglettu, ale větrem byl zahnán do rozbahněného koryta řeky Mersey u Elesmere Pointu. Byl právě odliv. Pilot měl těžkou leteckou kombinézu, žádnou plovací vestu a mohl být raněn či popálen, čemuž nasvědčovaly jeho hodinky chované v rodině jako vzácná památka.

Ve vzduchu vyhrál mnoho bitev, ale tuto poslední na zemi ne. Jeho tělo bylo vyloveno policií ve Widnessu, 8 km východně od Speke, dne 1. listopadu 1940. Svého prvního mrtvého pohřbili kamarádi ze 312. Perutě 5. 11. 1940 na liverpoolském hřbitově West Derby se všemi poctami. Rakev byla zahalena britskou vlajkou. Na hrobě č. 392 je kamenný obelisk s vytesaným československým

lvem. Je také vzpomenut na pamětní desce padlých v bitvě o Británii v RAF muzeu v Hendonu.

6. června 1945 dostal Hanzlíčkův otec dopis s hlavičkou Inspektorátu čsl. letectva ve Velké Británii od div. generála K. Janouška, inspektora čs. Letectva ve Velké Británii: „S největším politováním Vám potvrzuji zprávu, kterou jste pravděpodobně již obdržel telegraficky. Rotný Otto Hanzlíček, narozený 18. 6. 1911 v Ústí nad Labem, byl od počátku války vynikajícím příslušníkem čs. zahraničního stíhacího letectva. Po příchodu do Anglie konal výcvik na stíhače a dne 10. října 1940 havaroval nad Anglií. Dne 5. 11. 1940 byl pohřben ve West Derby u Liverpoolu v Anglii. Položil svůj život v boji s nepřítelem jako věrný syn své země a statečný obhájce našich společných ideálů a svobody. Byl vyznamenán francouzským válečným křížem a dvěma čsl. válečnými kříži. Tato vyznamenání, jakož i osobní majetek, který po sobě zanechal, budou Vám odevzdány, jakmile to okolnosti dovolí. Cítím s Vámi, vážený pane, Vaši bolest a děkuji Vám jménem svým i jménem všeho československého letectva za společnou oběť a vítězství, o něž se rotný Hanzlíček zasloužil. Čest jeho jménu, práci i památce.“

Podle dekretu velitelství letectva a PVO – OH na základě morální a politické rehabilitace byl rozkazem ministra obrany ČSFR ze dne 29. 5. 1991 mimořádně povýšen do hodnosti plukovníka v. v. in memoriam. Datováno 17. 6. 1991.

V citaci k udělení francouzských válečných vyznamenání charakterizoval O. Hanzlíčka francouzský velitel a stíhací eso z 1. světové války Cdt. Marcel Hugues slovy: „Excelentní stíhací pilot, který vždycky prokazoval velkou statečnost a hluboké pohnutí nebezpečím...“.

Naše poválečné noviny pak psaly: „Byl skvělým vojákem a věrným kamarádem ve vzduchu i na zemi. Náš národ a naše letectvo jej počítá mezi své nejlepší příslušníky. Zasloužil se o osvobození vlasti a ta nikdy nezapomene jeho oběti.“

A proč nebyla rodina za války postižena, jak se obávala? Otto Hanzlíček byl prvním mrtvým nově utvořené 312. letecké perutě. Teprve později se nacisté dostali k seznamům československých zahraničních letců a vyhledávali jejich rodinné příslušníky.

Město uctilo památku svého rodáka Otty Hanzlíčka přejmenováním ulice 9. května na Skřivánku na ulici Hanzlíčkovu. Bydlí tam ještě jeho příbuzní. Otta Hanzlíček naplnil první bod bývalého junáckého slibu „milovati vlast svou, Republiku československou, a sloužiti jí věrně v každé době“ tím, že za ni položil svůj život. Ústečtí skauti požádali na jaře roku 1990 svého střediskového vedoucího, Ing. Jiřího Hanauera, synovce Otty Hanzlíčka, aby středisko mohlo nést jeho jméno.

Děkuji sestře Otty Hanzlíčka paní Jiřině Hanauerové, rozené Hanzlíčkové, za vzpomínky na bratra a jejímu synovi Ing. Jiřímu Hanauerovi na zapůjčení rodinných památek.

PRVNÍ ČESKÁ GEOLOŽKA MILADA VAVŘÍNOVÁ Radka Slepíčková

RNDr. Milada Vavřínová se narodila 14. prosince 1918 v České Třebové v rodině železničáře jako nejstarší ze tří dětí. Z domova si odnesla lásku k národní písni, k lidem, k přírodě. Po vystudování reálného gymnázia (1929-1937) ji zájem o geologii přivedl na přírodovědeckou fakultu Karlovy univerzity, kde se stala žákyní R. Kettnera a J. Koutka a tím také první ženou v českých zemích, která si zvolila geologii za své povolání. Události 17. listopadu 1939 násilně přerušily vysokoškolská studia. Zaměstnal ji Výzkumný ústav geologický v Praze, kde pracovala jako externí členka na soupisech lomů. Bydlela v podnájmu u první ženy malíře Maxe Švabinského, která kolem sebe sdružovala odbojovou inteligenci a poskytovala azyl uprchlým německým antifašistům. Všichni byli zatčeni v roce 1943. Milada Vavřínová pak byla do konce války vězněna, postupně prošla pankráckou věznicí a koncentračními tábory v Terezíně, Ravensbrücku i Neubrandenburgu. Po osvobození se vrátila na své pracoviště a vysokou školu dokončila dálkově (doktorát získala v r. 1946). Pokračovala v soupisech lomů a dále pracovala na geologické bibliografii (do r. 1949). Část její práce vyšla tiskem, část zůstala v Geofondu. Zabývala se též geologickým mapováním lomařských oblastí a drobnou posudkovou činností ložisek stavebních surovin.

V roce 1961 jí bylo nabídnuto místo krajského geologa na tehdejším Krajském národním výboru v Ústí nad Labem. Přeskolila se z vědecké pracovnice na referentku a z ložiskové geologie na geologii inženýrskou, s úplným zaměřením na aplikovanou geologii. V této funkci se zabývala ochranou nerostných ložisek v územním plánování, dále problémy stability základové půdy a psala drobné posudky z oboru inženýrské geologie (zejména sledovala příčiny sesuvů půdy v Českém středohoří a otázky jejich prevence). Výsledky této její skoro desetileté činnosti nebyly publikovány, zůstaly v archivu zpráv rady Severočeského KNV.

Po odchodu na odpočinek (1971) se vrátila ke klasické geologii a r. 1973 nastoupila v tehdejším Okresním vlastivědném muzeu v Ústí nad Labem – Trnčích. Čekalo na ni roztrfění, přeložení do češtiny a upravení geologické sbírky

ležící ladem od roku 1914. Spravovala přes dvacet tisíc sbírkových kusů – nerosty, horniny, vrtná jádra, zkameněliny a dokumentační vzorky hornin z prvního geologického mapování Českého středohoří. K dokladovým vzorkům Hibschovy mapy identifikovala v depozitáři petrografického oddělení Národního muzea v Praze několik tisíc výbrusů, které byly anonymní, a teprve srovnání se vzorky umožnilo jejich lokalizaci. Podobným způsobem zpracovala i sbírku nerostů a křídových a terciérních fosilií z Českého středohoří.

Milada Vavřínová působila též v ochraně přírody, popularizovala geologii v tisku, pořádala přednášky a besedy pro mládež, kterou získávala pro svou vědu. Sama se roz-

hodla pro geologii v době, kdy toto povolání bylo pro ženy neobvyklé. Její život byl vždy prostý a přes její lásku ke geologii byla její práce v muzeu nezištná a jako příprava materiálu pro budoucnost vlastně i bezejmenná. Milada Vavřínová zemřela náhle v Ústí nad Labem dne 10. srpna 2001.

Bibliografie Milady Vavřínové

Z LITERATURY O MILADĚ VAVŘÍNOVÉ¹

- BORSKÁ, Helena: Pouť za krásou. *Sever*, 26, 1988, 13. 12, č. 50, s. 5. 1 obr.
BORSKÁ, Helena: Pouť za krásou – dr. Milada Vavřínová. Ve: *Občasník klubu historiků 1993*, s. 18-19.
BORSKÁ, Helena: Kámen, bylinky a bolest taky. *Severočeský regionální deník*, 21. 12. 1993, s. 8. 1 obr.
BŮŽEK, Čestmír: Životní jubileum RNDr. Milady Vavřínové. Ve: *Věstník Ústředního ústavu geologického*, 54, 1979, č. 1, s. 59-60. Souhrn angl.

¹ Bibliografické záznamy jsou řazeny abecedně.

HAUFT, Jindřich: Anonym pomohl. /Krátká historka/ Ve: Hauft, J. : Geologie v nedbalkách. 1. vyd. Příbram, Komitét symposia Hornická Příbram ve vědě a technice 1982, s. 158.

HAUFT, Jindřich: Kumštýři, mineralogové a montanisté. /Krátká historka/ 1. vyd. Příbram, Komitét symposia Hornická Příbram ve vědě a technice 1988, s. 47-48.

(krs): Bylinkářka Milada Vavřínová pečuje o zahrádku v zubnickém skanzenu. Ústecký deník, 27. 8. 1997, s. 7.

Z DÍLA MILADY VAVŘÍNOVÉ²

Lomy Čech a Moravy. Číslo 1. Pol. okres Žamberk. (S přehlednou mapou lomů, pískoven a hlinišť.) Podle stavu z roku 1940. P. , Geologický ústav pro Čechy a Moravu 1940. 47 s.

Mineralogicko-geologická bibliografie ČSR za r. 1945 a 46. Odp. správce J. Svoboda. 1. vyd. P. , Státní geologický ústav Čs. republiky a Čs. společnosti pro mineralogii a geologii 1948. 43 s.

Mineralogicko-geologická bibliografie ČSR za rok 1947. 1. vyd. P. , Státní geologický ústav 1948. 35 s.

Mineralogicko-geologická bibliografie ČSR za rok 1948. 1. vyd. P. , Státní geologický ústav 1949. 45 s.

Soupis lomů ČSR: okres Říčany (podle stavu v roce 1940-41) s přehlednou mapou lomů, pískoven a hlinišť. P. , Československý svaz pro výzkum a zkoušení technicky důležitých látek a konstrukcí a Státní ústav geologický 1946. 48 s. 1 mp.

Soupis lomů ČSR: okres Žamberk /doplňky/ (podle stavu v r. 1946) s přehlednou mapkou lomů, pískoven a hlinišť. P. , Československý svaz pro výzkum a zkoušení technicky důležitých látek a konstrukcí a Státní geologický ústav ČSR 1948. 36 s. 1 mp.

Soupis lomů ČSR: okres Vysoké Mýto (podle stavu v roce 1946) s přehlednou mapou lomů, pískovišť a hlinišť. 1. vyd. P. , Československý svaz pro výzkum a zkoušení technicky důležitých látek a konstrukcí a Státní ústav geo 1949. 86 s. 1 mp, 1 tb.

Soupis lomů ČSR: okres Ledec nad Sázavou (podle stavu v roce 1947) s přehlednou mapou lomů, pískovišť a hlinišť. 1. vyd. P. , Vědecko-technické nakladatelství 1950. 68 s. , 1 mp. , 1 tb.

Soupis lomů ČSR: List Kralovice (4051). Podle stavu v roce 1948 a 1949. 1. vyd. P. , Přírodovědecké vydavatelství 1951. 102 s. 1 tb.

Soupis lomů ČSR: List Česká Třebová (4057). Podle stavu v roce 1950. 1. vyd. P. , Přírodovědecké vydavatelství 1952. 62 s. 1 tb.

---

² Bibliografické záznamy jsou řazeny chronologicky, v rámci jednotlivých roků abecedně.

- Soupis lomů ČSR: List Teplá (4050). Podle stavu v roce 1957. 1. vyd. P., Nakladatelství Československé akademie věd 1959. 62 s., 1 mp.
- Soupis lomů ČSR: List Chomutov (3851). Podle stavu v roce 1958. 1. vyd. P., Nakladatelství Československé akademie věd 1961. 69 s., 1 mp.
- Soupis lomů polookresu Třebíč. Podle stavu v r. 1941. 1. vyd. P., Státní geologický ústav 1948. 73 s. 1 mp.
- Soupis lomů ČSSR č. 55. List speciální mapy Chomutov 3851, 1:75 000. Podle stavu v r. 1958. 1. vyd. P., ČSAV 1961. 63 s., 1 mp. Lit.

STATI Z KNIH A SBORNÍKŮ³

- Geologické poměry /Okres Ústí nad Labem/ Ve: Příroda Ústecka. Ústí nad Labem, Okresní vlastivědné muzeum ve spolupráci s Okresním aktivem státní ochrany přírody 1982, s. 29-37. Lit. Fot.
- Geologické poměry Trmic a okolí. Ve: Trmice. Red. V. Houfek. Ústí nad Labem, Muzeum města Ústí nad Labem 1994, s. 5-7. 1 obr.
- Geologie jihozápadního podhůří Orlických hor v okolí Kyšperka a jeho saxonská tektonika. Ve: Sborník Státního geologického ústavu Československé republiky. Sv. XIII – 1946. P., Státní geologický ústav 1946, s. 343-376. Geol. mapa. Res. fr., rus.
- Hibschova sbírka hornin Českého středohoří a památky na jeho dílo v ústeckém muzeu. Ve: Sborník k 125. výročí narození Josefa Emanuela Hibsche. Teplice, Krajské muzeum 1977, s. 21-29. Lit. Pozn. Res. něm. 3 obr.
- Hibschova sbírka výbrusů – doklad k prvnímu geologickému mapování Českého středohoří. Ve: Bulletin mineralogicko-petrologického oddělení Národního muzea v Praze. P., Nadace mineralogicko-petrologického oddělení Národního muzea 1993, s. 54-56.
- Některé výsledky geologického výzkumu lomařských oblastí Stará Paka a Šonov. Ve: Zprávy o geologických výzkumech v r. 1955. 1. Vyd. P., ČSAV 1956, s. 204-205.
- Okres Ústí nad Labem se představuje. Ve: spolupř. s J. Mlynářem. Ve: Příroda Ústecka. Ústí nad Labem, Okresní vlastivědné muzeum ve spolupř. s Okresním aktivem státní ochrany přírody 1982, s. 7-14. 2 obr.
- Přírodní poměry Potštejna. Ve: Helfert, Jar. : Hrad Potštejn. P., KČST 1948, s. 29-33. Vlastivědná knihovna. Sv. 6.
- Výzkum barvicích method a jejich použití při rozlišování úzce příbuzných druhů foraminifer. Ve: Věstník Ústředního ústavu geologického, XXVI, 1951, s. 334-340. Lit. Res. rus., angl.

³ Bibliografické záznamy jsou řazeny abecedně.

- Zhodnocení žul českého masivu s hlediska mechanických vlastností. Ve: Sborník Ústředního ústavu geologického, sv. XVIII, oddíl věnovaný k 60. narozeninám prof. dr. Radima Kettnera. P., Přírodovědecké nakladatelství 1951, s. 361-372. Res. rus., angl. Příl. 2 tab.
- Zpráva o geologickém mapování krystalinika mezi Žichovicemi a Boubínem. Ve: Zprávy o geologických výzkumech v r. 1954. P., ČSAV 1955, s. 192-193.
- Zpráva o geologickém mapování na listu Šumperk. (Listy spec. mapy 4058/4) Ve: Věstník Státního geologického ústavu 23. P., Státní geologický ústav 1948, s. 223-224.
- Zpráva o geologickém mapování východočeského permu mezi Žamberkem a Moravskou Třebovou. Ve: Věstník Státního geologického ústavu 23. P., Státní geologický ústav 1948, s. 222-223.
- Zpráva o geologickém výzkumu kyzonosného algonika v okolí Hracholusk u Křivokláta. Ve: Zprávy o geologických výzkumech v roce 1952. P., ČSAV – Ústřední ústav geologický 1953, s. 232-236.
- Zpráva o geologickém výzkumu některých ložisek okruží v západních a středních Čechách. Ve: Zprávy o geologických výzkumech v r. 1954. 1. vyd. P., ČSAV 1955, s. 190-191.
- Zpráva o geologickém výzkumu olešnické grafitové oblasti. Ve: Zprávy o geologických výzkumech v r. 1952. P., ČSAV – Ústřední ústav geologický 1953, s. 137-139.
- Zpráva o technicko-geologickém průzkumu lomařské oblasti Štěnovické. Ve: Zprávy o geologických výzkumech v r. 1954. 1. Vyd. P., ČSAV 1955, s. 193-194.

ČLÁNKY⁴

- Do svědomí redakci – i čtenářská. /Ochrana vzácných rostlin/ Vlasta, 9, 1955, č. 28, s. 6.
- Pozvání do Průčelské rokle. /Zazn. J. Haidler/ Průboj, 25. 4. 1967, s. 3.
- Mezinárodní geologický kongres a Severočeský kraj. Průboj, 1. 8. 1968, s. 4.
- Labe dvanáctkrát viděti. .../Pozvánka na výlet na Sokolský hřeben nedaleko Týniště/ Ústecké přehledy, 1, 1975, č. 9, s. 32.
- Na ústřice do Telnice. .../Pozvánka na výlet s popisem trasy a přírodních zajímavostí/ Ústecké přehledy, 1, 1975, č. 10, s. 32.
- Po stopách permoníků. /Vycházka do míst, kde se v okrese těžilo stříbro – tedy do Roztok a jejich okolí/ Ústecké přehledy, 1, 1975, č. 7-8, s. 32.
- Putování za čistým vzduchem. /Pozvánka na výlet do lesů u Sebzuzína/ Ústecké přehledy, 1, 1975, č. 11, s. 32.
- Tři jarní kilometry – pěšky do třetihor. /Celodenní vycházka do tzv. Divoké rokle nad Mojžíří/ Ústecké přehledy, 1, 1975, č. 5, s. 32.

⁴ Bibliografické záznamy jsou řazeny chronologicky, v rámci jednotlivých roků abecedně.

- Údolím běsnících vod. /Pozvánka na výlet kolem Homolského potoka do Haslic. / Ústecké přehledy, 1, 1975, č. 12, s. 32.
- Vrkoč. Panenská skála. Chráněné přírodní výtvoři. Ústecké přehledy, 1, 1975, č. 6, s. 32. 1 obr.
- Když je země v pohybu.../Článek o přírodě kolem Labe a o Kozím vrchu/ Ústecké přehledy, 2, 1976, č. 1, s. 23.
- Krajina průmyslem proměněná. Ústecké přehledy, 2, 1976, č. 6, s. 32.
- Na slavnost květů do Zálezel. /Popis turistické cesty z Trmic do Zálezel s upozorněním na nejkrásnější přírodní partie/ Ústecké přehledy, 2, 1976, č. 5, s. 33.
- Nad zahradou Čech. /Pozvánka na výlet na Sedlo s popisem přírodních zajímavostí/ Ústecké přehledy, 2, 1976, č. 9, s. 33.
- Ó vy lípy. /Článek o několik set let staré lípě v Arnultovicích a lípách ve Žďárku a krajině na sever od Severní Terasy/ Ústecké přehledy, 2, 1976, č. 12, s. 33.
- Pevnost nedobytná.../Přírodní zajímavosti kolem Labe u Líbochovan/ Ústecké přehledy, 2, 1976, č. 11, s. 33.
- Proč právě upolíny? Ústecké přehledy, 1976, č. 4, s. 32
- První jarní kilometry na Bukovku. Ústecké přehledy, 2, 1976, č. 3, s. 32.
- Rozhraní tří okresů. Ústecké přehledy, 2, 1976, č. 10, s. 33.
- Vesuv v Krásném Březně. /Informace o krátké naučné vycházce ke skále „Kanon“ v oblasti mezi Krásným Březnem a Neštěmicemi/ Ústecké přehledy, 2, 1976, č. 2, s. 32.
- Výstava ochrany přírody a myslivosti v Okresním muzeu na Lidickém náměstí. Ústecké přehledy, 2, 1976, č. 7-8, s. 15-16. 1 obr.
- Z čeho je postaveno staré Ústí. Ústecké přehledy, 2, 1976, č. 11, s. 32. 1 obr.
- „Zda v cizině? Ne, ne, jen v otčině!“ Ústecké přehledy, 2, 1976, č. 7-8, s. 33.
- Lesy bez konce. Ústecké přehledy, 3, 1977, č. 10, s. 33
- Mufflonními stezkami. Ústecké přehledy, 3, 1977, č. 6, s. 34.
- Nad jezerem žlutých mlh. Ústecké přehledy, 3, 1977, č. 12, s. 33.
- Poslové z hlubin. /Výlety za nalezišti ruly, čediče, olivínce/ Ústecké přehledy, 3, 1977, č. 9, s. 33
- Pouť za krásou. Ústecké přehledy, 3, 1977, č. 4, s. 33.
- S ocelovým kladivkem. /O geologu Josefu Emanuelu Hibschovi/ Ústecké přehledy, 3, 1977, č. 7-8, s. 33.
- Spadáním listím. Ústecké přehledy, 3, 1977, č. 11, s. 33.
- Svádovská jeskyně. Ústecké přehledy, 3, 1977, č. 2, s. 33.
- Ústřední topení nad Brnou. /Článek o kopci Boreč západně od Lovosic a o proudění vzduchu ve stráních nad Brnou. / Ústecké přehledy, 3, 1977, č. 1, s. 33.
- Výtvarné dílo doby ledové. /Článek o Tiských stěnách/ Ústecké přehledy, 3, 1977, č. 5, s. 33.
- Zlaté poslové jara. Ústecké přehledy, 3, 1977, č. 3, s. 33.

- Pramen vody živé.../ K otevření nového bazénu v lázních Brná nad Labem/ Ústecké přehledy, 6, 1980, č. 7-8, s. 27.
- Kámen se tu těžil od nepaměti.../Lomy na kámen v okrese/ Ústecké přehledy, 7, 1981, č. 7-8, s. 29-30.
- Geologické sbírky představují 18 tisíc sbírkových kusů. /Okresní vlastivědné muzeum Ústí nad Labem/ Sever, 26. 6. 1984, s. 3. 1 obr.

MRAVENCÍ SUŤOVÝCH POLÍ NA ÚSTECKU

Hymenoptera: Formicidae

Václav Vysoký

Mravenci patří k hmyzu, který je schopen se přizpůsobit i k velmi extrémním biotopům. K takovýmto patří také suťová pole vyskytující se dosti hojně i v Českém středohoří. Každé suťové pole nemá ovšem shodnou faunu a záleží na tom, zda se suť nachází na jižní, severní nebo jiné expozici. Vzhledem k tomu, že mravenci jsou vývojem svého potomstva úzce vázání na místo, kde se nachází jejich kolonie (mimo výjimky – např. podčeď *Formicinae*, kteří jsou schopni vychovávat plod i v podzemí, pokud tomu vyhovují tepelné nebo vlhkostní podmínky). Obdivuhodná je přizpůsobivost některých druhů (např. většina druhů rodu *Leptothorax*) na prudké střídání teploty během jednoho dne, zvláště na jižně exponovaných svazích. Tito drobní mravenci hnízdí mezi dvěma plochými kameny nebo v trhlinách kamenů, v kusech dříví ležícího na povrchu suť (většinou se jedná o větve) a jen vzácně pod polštáři mechu. Tyto povrchové kameny jsou přes noc silně zchlazené výrony studeného vzduchu zevnitř suť (v létě často i pod 5° C) a při slunečním dnu je čedičový kámen rozpálen na 50° C. Přitom je nutno si uvědomit, že tito mravenci si nestaví v těchto prostorách žádné hlíněné výplně ani chodby a vývojová stadia jsou v přímém dotyku s kameny ve kterých je ukryto hnízdo, stejně jako mravenci. Poněkud jinak se chovají někteří zástupci rodu *Lasius*, kteří mezery mezi kameny vyplňují hlínou nebo humusem a upravenými chodbami si v hnízdech regulují teplotu. I přes takovéto extrémní podmínky je v suťích známo více druhů mravenců a dovoluji si Vám je zde stručně představit.

Naši mravenci jako čeď *Formicidae* (Mravenci) se dělí do 4 od sebe dobře odlišitelných podčeďí a to *Ponerinae*, *Myrmicinae*, *Dolichoderinae* a *Formicinae*. Z těchto podčeďí nebyli u nás zatím zjištěné druhy podčeďí *Ponerinae* a *Dolichoderinae*, což jsou většinou druhy úzce specializované co se týče biotopu

a typu hnízd ve kterých se jejich kolonie vyvíjejí. Vzhledem k tomu, že mravenci jsou dlouhověkým hmyzem, tj. jejich dělnice a samice se dožívají často více než jeden rok – např. u rodu *Formica* žije samice až přes 10 let a dělnice kolem osmi let a v kolonii se ročně vyvíjí několik desítek (drobné druhy) až několik tisíc (např. u rodu *Formica*) nových jedinců – a stáří mravenců jako hmyzí skupiny se odhaduje na miliony let, jedná se o skupinu hmyzu schopnou se často i velmi rychle adaptovat na různé životní podmínky. K tomu aby přežily jsou schopni obsadit mimo vodní živel skoro všechny suchozemské biotopy kde mají naději nalézt dostatek potravy v okruhu svého lovného areálu, který je někdy i dosti velký – např. u některých druhů rodu *Formica* až 100 metrový okruh, který je ale velmi nepravidelný, protože se skoro vždy lovné areály různých druhů nebo kolonií jednoho druhu těsně dotýkají a proniknout za potravou do oblasti obsazené jinými mravenci vyžaduje nejdříve pohraniční potyčku mezi pátrači. Tato potyčka v případě, že se jedná o vydatný potravní zdroj může přerůst až ve válečný konflikt, většinou končící vyhlazením jedné z kolonií a tato oblast je urputně chráněna do doby, kdy se zde vyskytuje dostatek vhodné nebo potřebné potravy. Pokud se podrobněji podíváme na složení a bohatost komplexní fauny v suťových polích, zjistíme, že je velmi různorodá a na jedince bohatá a proto se zde užívá i více druhů mravenců, protože se většinou každý druh specializuje na jiný druh potravy. Zajímavý je zde také úkaz, že suté používají někteří mravenci jako inkubátory pro své potomstvo v případě, že je v okolí silně zastíněný lesní porost. Za potravou dělnice takovýchto kolonií (většinou zástupci podčeledi *Formicinae*, zvláště rod *Formica*) odcházejí desítky metrů daleko po krkolomných stezkách po kamenech suté až na okraj lesa, kde na okrajových stromech nacházejí dostatečné množství potravy, včetně mšic, které potřebují k získávání jejich medovice jako potravu pro sebe i larvální stadia. Tyto mšice, které často tyto mravenci brání před jinými predátory jsou strojem na medovici, protože pro svůj vývoj spotřebují jen malé procento nasátých šťáv z listů nebo dřeva rostlin a zbytek v žaludku po uvolnění potřebných látek ke svému vývoji přemění na odpad s vysokým obsahem cukrů a ty vyměšují jako tekutý nebo polotekutý trus vyhledávaný velkým množstvím hmyzu, včetně chovaných včel, které tuto medovici slízávají z povrchu listů. Mravenci mají ale vypracovanou speciální metodu na získávání „čisté“ medovice, protože ji odebírají přímo od zadečku mšic a v případě, že tyto mšice pracují pomalu (v pojetí mravenců) mravenci je vyprovokují k vyšší činnosti (= vyšší rychlosti sání a tím i vyměšování) potukáváním tykadél na určitá místa těla mšic. V případě, že mšice mají v místech, kde se vyskytují málo potravy nebo nevhodnou potravu a jako bezkřídlá forma nejsou

schopna rychlého přesunu, dělnice mravenců je v kusadle přenášejí na nová místa, které nejsou obsazené mšicemi a kde je vhodná potrava pro mšice a následně i dosti medovice pro mravence. Hnízda, pokud je zde volná nika, si většinou v suti zakládá přilehlá samice krátce po rojení a zde si teprve odlomí křídla a začíná vykladem několika vajíček zakládat novou kolonii. Musíme si uvědomit, že pouze velmi malému procentu samic se podaří kolonii úspěšně založit, protože většina skončí jako potrava vyšším predátorům, jiné samice podlehnou parazitům a nemocím, některé si vyberou nevhodné místo pro hnízdění a plod nedochovají apod.

My si zde představíme druhy vyskytující se v sutiích na Ústecku. Nejdříve se seznámíme se zjištěnými druhy rodu *Leptothorax* z podčeledi Myrmicinae. Celkem se jedná o 8 vzájemně často velmi podobných druhů, které se většinou nedají v terénu od sebe spolehlivě rozlišit. Všechny tyto druhy mají malé (s několika desítkami dělnic) až velké (s několika sty dělnic) kolonie. Někdy nacházíme i velmi variabilní velikosti kolonií v rámci jednoho druhu, což je pravděpodobně ovlivněno místem, kde byla založena kolonie. Zpravidla ve dřevě a v trhlině kamenů nebo skal jsou kolonie s malým počtem dělnic, mezi dvěma plochými, k sobě přilehlými kameny se objevují i kolonie s mnoha sty dělnic (např. *Leptothorax unifasciatus*). Kolonie v terénu se jen velmi obtížně vyhledávají, protože pokud dělnice opustí ve dne hnízdo, pak se jedná jen o jednotlivé dělnice a nálezy jsou proto jen věcí náhody nebo intuice a množství objevených kolonií odpovídá mnohonásobně většímu množství odpovídající kamenů, které je nutno prohlédnout. Většinu materiálu determinoval nebo revidoval s nevšední ochotou kolega RNDr. Petr Werner z Prahy, kterému na tomto místě srdečně děkuji. Pokud není uvedeno jinak platí lgt. Vysoký, coll. Muzeum města Ústí n. L.

***Leptothorax acervorum* (Fabricius, 1793)**

Tento druh je poměrně úzce vázán na dřevo a zemní hnízda si buduje jen zřídka; v sutiích je jen ojediněle, většinou proto, že samice při letu náhodně objevila dřevo a zde vybudovala základ k budoucí kolonii.

Nálezy ze sutií na Ústecku

(HOLÝ VRCH – okr. DC, mezi obcemi Jílové a Sněžník) – velmi blízké naleziště u hranic okresů DC a UL – 14. 4. 1999 jedna kolonie pod mechem, 24. 4. 1999 tři kolonie v různém dříví na kamenech suti, 11. 5., 10. 8., 9. 9. a 5. 10. 1999 v zemních pastech (dále jen ZP).

LABSKÉ STRÁNĚ (nad Vaňovem) – 27. 6. 1996 v ZP

+MODŘÍN (u Němčí) – 10. 4. 1999 jedna kolonie v kusu větve ležící na kamenech v sutí.

***Leptothorax corticalis* (Schenck, 1852)**

Také tento druh nebyl v sutích očekáván, protože je nacházen spíše v kůře borovice na teplých až velmi teplých stanovištích.

Nálezy ze sutí na Ústecku

(+HOLÝ VRCH – okr. DC, mezi obcemi Jílové a Sněžník) – 24. 4. 1999 jedna kolonie.

***Leptothorax interruptus* Schenck, 1852**

Nález tohoto druhu v sutí je velmi zajímavý, protože jsem sbíral tento všeobecně řídký druh pouze na velmi teplých biotopech (např. Trávníce v kořenech bylin na písčném přesypu) a z archivu kolegy Wernera znám starší nález z vrchu Hradiště (LT). V literatuře se uvádí hnízdění pod kameny nebo ve dřevě.

Nálezy ze sutí na Ústecku

CHVALOV – první suť pod obcí na stezce Chvalov-Vaňov 16. 10. 1996 2 malé kolonie mezi dvěma kameny a zde byly i okřídlené samice a 1 dělnice byla nalezena v hnízdě druhu *Leptothorax unifasciatus*.

***Leptothorax muscorum* (Nylander, 1846)**

Nález v sutí odpovídá jeho hnízdění i na jiných typech biotopů, když byl nalezen mimo jiné v trhlinách skal (např. Kozí vrch u Mojžíře, na lokalitě Panenská v Krušných horách), což je velmi příbuzný typ hnízdění jako v sutích.

Nálezy ze sutí na Ústecku

(+HOLÝ VRCH – okr. DC, mezi obcemi Jílové a Sněžník) – 11. 5. 1999 jedna kolonie.

(+PLEŠÍVEC – okr. LT) – velmi blízké naleziště u hranic okresů LT a UL – 27. 8. 1986, jedna kolonie.

***Leptothorax nylanderi* (Foerster, 1850)**

Velmi hojný druh, který se dá nalézt více nebo méně na většině u nás se vyskytujících biotopech – kolonie hnízdí v zemi (pod kameny nebo mezi kameny) i ve dřevě (včetně stojících stromů).

Nálezy ze sutí na Ústecku

(+HOLÝ VRCH – okr. DC, mezi obcemi Jílové a Sněžník) – 1. 5. a 11. 5. 1999 po jedné kolonii.

+HRADIŠTĚ (mezi obcemi Valtřov a Svádov) – 10. 9. 1985 jedna kolonie;

24. 5. 1986 kolonie mezi dvěma kameny na okraji suťového pole; kolonie v kusu shnilé větvičky zapadlé mezi kameny na suťovém poli, po straně větvičky bylo větší množství pilin a tím se kolonie prozradila; kolonie v kusu shnilé bukové větve ležící na okraji suti; 14. 6. 1986 jedna kolonie v trhlině většího kamene uprostřed suťového pole.

CHVALOV – sutě při stezce Chvalov-Vaňov – 6. 5. 1985 jedna kolonie; 12. 10. 1996 jedna kolonie mezi dvěma kameny (druhá suť shora); 16. 10. 1996 (prvá suť shora): cca 16 kolonií mezi dvěma kameny, doložen je i jeden nápadně malý kus (2, 4 mm) s velmi jemnou skulpturou, dále zde bylo nalezeno několik kolonií s okřídlenými samicemi (cca 20 kusů v hníždě) – (druhá suť shora): 5 kolonií mezi dvěma kameny a v jedné byly i okřídlené samice – (šestá suť shora): jedna kolonie mezi dvěma kameny – (devátá suť shora, nebo třetí od Panenské skály): 2 kolonie mezi dvěma kameny – (10. suť shora, nebo druhá od Panenské skály): 2 kolonie mezi dvěma kameny; 25. 7. 1997 dvě kolonie mezi kameny.

LABSKÁ STRÁŇ (nad Vaňovem) – 7. 9. 1991 kolonie mezi dvěma kameny; 27. 6. 1996 1 samice a více dělnic v ZP

+MODŘÍN (u Němčič) – 10. 4. 1999 jedna kolonie.

+PANENSKÁ SKÁLA (mezi obcemi Chvalov a Vaňov) – 5. 10. 1996 jedna kolonie.

+ROVNÝ (suť nad Košťovem) – 13. 6. 1996 jedna kolonie

+VYHLÍDKA (nad obcí Mojžíř) – 26. 6. 1983 jedna kolonie; 13. 6. a 13. 7. 1996 několik dělnic v ZP; 15. 6. 1996 jedna kolonie.

Poznámka: *V hnízdech v suti pod Chvalovem byla většina hnízd ohraničena hlísnou vrstvou uzavírající kolonii v určitém prostoru, kam byl pouze jeden vchod. Zvláště to bylo zřetelné u kamenů, které k sobě plně nepřiléhaly.*

Leptothorax sordidulus Müller, 1923

Všeobecně na Ústecku řídké se vyskytující druh nacházený většinou pouze v suťových polích, v suťových lesích, na skalách. Hnízdí pod kameny, mezi kameny nebo v trhlinách skal a velkých balvanů.

Nálezy ze suti na Ústecku

(+HOLÝ VRCH – okr. DC, mezi obcemi Jílové a Sněžník) – 24. 4. 1999 jedna kolonie.

+HRADIŠTĚ (mezi obcemi Svádov a Valtířov) – 24. 5. 1986 kolonie mezi kameny; 14. 6. 1986 kolonie mezi dvěma kameny ve spodní části suti.

CHVALOV (při stezce Chvalov-Vaňov) – 12. 10. 1996 jedna kolonie mezi dvěma kameny (druhá suť).

KOŠTOV – sut nad obcí směrem ke Stadickým srázům – 9. 8. 1984 kolonie pod plochým kamenem,

LABSKÉ VRCHY (nad Vaňovem) – 7. 9. 1991 4 kolonie mezi kameny s okřídlenými samicemi; 18. 5. 1996 jedna kolonie mezi dvěma kameny a zde byly i dvě nápadně velké samice (cca 3 mm) – 3 dělnice byly nalezené v prosevu listů mezi kameny ve střední části sutě. .

STADICKÉ SRÁZY (nad Novými Stadicemi) – 19. 9. 1985 dvě kolonie pod velkým plochým kamenem se samci.

Poznámka: *Zajímavá kolonie byla nalezena na vrchu Hradiště, kde byl hnízdní prostor mezi kameny vyplněn humusem, což je u tohoto druhu vzácný případ.*

Jedna kolonie ve Stadických srázích byla nalezena uprostřed velmi silné kolonie mravence Lasius emarginatus.

Leptothorax tuberum (Fabricius, 1775)

Na Ústecku se tento druh vyskytuje pouze vzácně a většina nálezů pochází ze stepních biotopů nebo z řídkého smíšeného lesa, vždy pod kameny.

Nálezy ze sutí na Ústecku

LABSKÉ VRCHY (nad Vaňovem) – 18. 5. 1996 3 dělnice byly nalezené v prosevu listů navátého mezi kameny v horní části sutě, 2 dělnice v prosevu ve spodní části sutě a zde i jedna dělnice v ZP.

(+PLEŠIVEC – okr. LT) – 27. 9. 1986, jedna kolonie.

Leptothorax unifasciatus (Latreille, 1798)

Jeden z hojných druhů mravenců rodu *Leptothorax*. Často vytváří velké až velmi velké kolonie na straně jedné, ale jsou známé i kolonie o několika desítkách dělnic.

Nálezy ze sutí na Ústecku

(+HOLÝ VRCH – okr. DC, mezi obcemi Jilové a Sněžník) – 2. 5. 1998 jedna kolonie; 11. 5. a 10. 8. 1999 po jedné kolonii; 1. 7. , 3. 8. , 9. 9. a 5. 10. 1999 v ZP.

+HRADIŠTĚ (mezi obcemi Svádov a Valtířov) – 24. 5. 1986 velká kolonie mezi dvěma plochými kameny a 12 menších až malých kolonií mezi kameny; 14. 6. 1986 jednotlivé dělnice byly nalezené na kamenech, tři kolonie mezi dvěma kameny; 13. 7. 1996 1 dělnice v ZP.

CHVALOV (při stezce Chvalov-Vaňov) – 12. 10. 1996 (druhá sut šora): jedna kolonie mezi dvěma kameny; 16. 10. 1996 (prvá sut): 7 kolonií mezi dvěma kameny, z nich byly ve dvou hnízdech i okřídlené samice – (druhá sut): 3 kolonie mezi dvěma kameny a v materiálu byla nalezena i jedna samice se světlými tyka-

dly a světlou hlavou (toto zbarvení odpovídá var. obenbergeri), ale tato dělnice má i celý zadek světlý, bez tmavší pásky (pravděpodobně se jedná o atypický nebo silně immaturní ex. , jedna kolonie byla nalezena ve štěrbině velkého kamene – (čtvrtá suť shora): 7 kolonií pod kameny – (desátá suť shora, druhá od Panenské skály): 3 kolonie mezi dvěma kameny.

LABSKÉ STRÁNĚ (nad Vaňovem) – 7. 9. 1991 pět kolonií pod mechem na suťových kamenech; 27. 6. 1996 kolonie mezi listy naváté mezi kameny v horní části sutě a 2 dělnice v ZP; 15. 9. 1996 jedna dělnice v ZP

+MODŘÍN (u Němč) – 10. 4. 1999 jedna kolonie.

(+PLEŠIVEC – okr. LT) – 27. 8. 1986 jedna kolonie.

PRŮČELSKÁ ROKLE – čelní suť od Brné – 8. 6. 1996 tři kolonie.

SEBUZÍN-vrch mezi obcí a vrchem Fauler Berg – 28. 8. 1985 kolonie v trhlině většího kamene na suti pod vrcholem kde byly nalezené ještě 3 kolonie mezi kameny, z nich byla jedna dosti velká s cca 250 dělnicemi.

SEDLO-suť vedle lomu při naučné stezce Pod Vysokým Ostrým – 19. 6. 1985 13 kolonií mezi dvěma kameny, jedna kolonie pod kamenem.

+VYHLÍDKA (nad obcí Mojžíř) – 26. 6. 1983 kolonie pod kamenem, 2. 8. 1983 tři kolonie pod kameny; 13. 7. 1996 1 dělnice v ZP

Použitá literatura

VYSOKÝ V., 1987: Mravenci okresu Ústí nad Labem. – Manuskript dep. Oblastní muzeum v Teplicích, 129 str. textu, mapové a fotografické přílohy.

POZNÁMKY K ROZŠÍŘENÍ MĚKKÝŠŮ (MOLLUSCA) NA ÚSTECKU

část 3. zástupci čeledí Ellobiidae, Physidae a rodu Galba z čeledi Lymnaeidae

Václav Vysoký

Čeď Ellobiidae (Síměnkovití) je na Ústecku zastoupena dvěma druhy, kterým jsou známy pouze na základě literárních podkladů a ve sbírce ústeckého muzea chybí jakékoliv doklady; jsou to druhy *Carychium minimum* O. F. Müller, 1774 (Síměnka nejmenší) a *Carychium tridentatum* (Risso, 1826). Také doklady o dvou zástupcích známých i z Ústecka z čeledi Physidae (Levatkovití) v ústeckém muzeu chybí, tyto druhy proto uvádím pouze na základě literárních

údajů; jedná se o druhy *Physa acuta* (Draparnaud, 1805) (Levatka ostrá) a *Physa fontinalis* (Linnaeus, 1758) (Levatka říční). Rod *Galba* z čeledi Lymnaeidae (Plovatkovití) je podle určení Doc. I. Flasara na Ústecku zastoupen dvěma druhy a to *Galba truncatella* (O. F. Müller, 1774) (Bahnatka malá) a *Galba turricula* (Held, 1836). Tento rod je často uváděn jako podrod rodu *Lymnaea*, ale zde se přidržují staršího pojetí.

Zpracování je provedeno obdobně jako v předcházejících pracích (VYSOKÝ, 2000a, b) a také zde platí, pokud není uvedeno jinak lgt. V. Vysoký, det. Doc. I. Flasar, coll. Muzeum města Ústí n. L.

čeleď Ellobiidae – Síměnkovití

V Čechách je tato čeleď zastoupena, stejně jako na Ústecku, pouze dvěma druhy. Oba druhy jsou mi známe pouze podle literárních podkladů, doklady v ústeckém muzeu dosud chybí. Jedná se o drobné druhy s ozubeným ústím. V přírodě se naleznou pod kameny a dřívím.

***Carychium minimum* O. F. Müller, 1774**

Síměnka nejmenší

Ve střední Evropě se tento druh vyskytuje od nížin do hor, nejhojnější výskyt je ale uváděn z rovin nižších poloh. Žije na mokřích loukách, v bažinách, v olšínách a v lužních lesích, na březích vod.

Horní Zálezly (ULIČNÝ, 1894; FLASAR, 1990).

Chlumecko (FLASAR, 1990).

Kateřina-osada (TP) (FLASAROVÁ-FLASAR, 1979; FLASAR, 1990).

Neštěmice (FLASAROVÁ-FLASAR, 1965).

Olšinky (ULIČNÝ, 1894; FLASAR, 1990; FLASAR-FLASAROVÁ, 1994).

Řehlovice (FLASAR, 1990; FLASAR-FLASAROVÁ, 1994).

Sebuzín (FLASAR, 1990; FLASAR-FLASAROVÁ, 1994).

Střekov-Brná (FLASAROVÁ-FLASAR, 1965).

UL-Bukov (FLASAROVÁ-FLASAR, 1965).

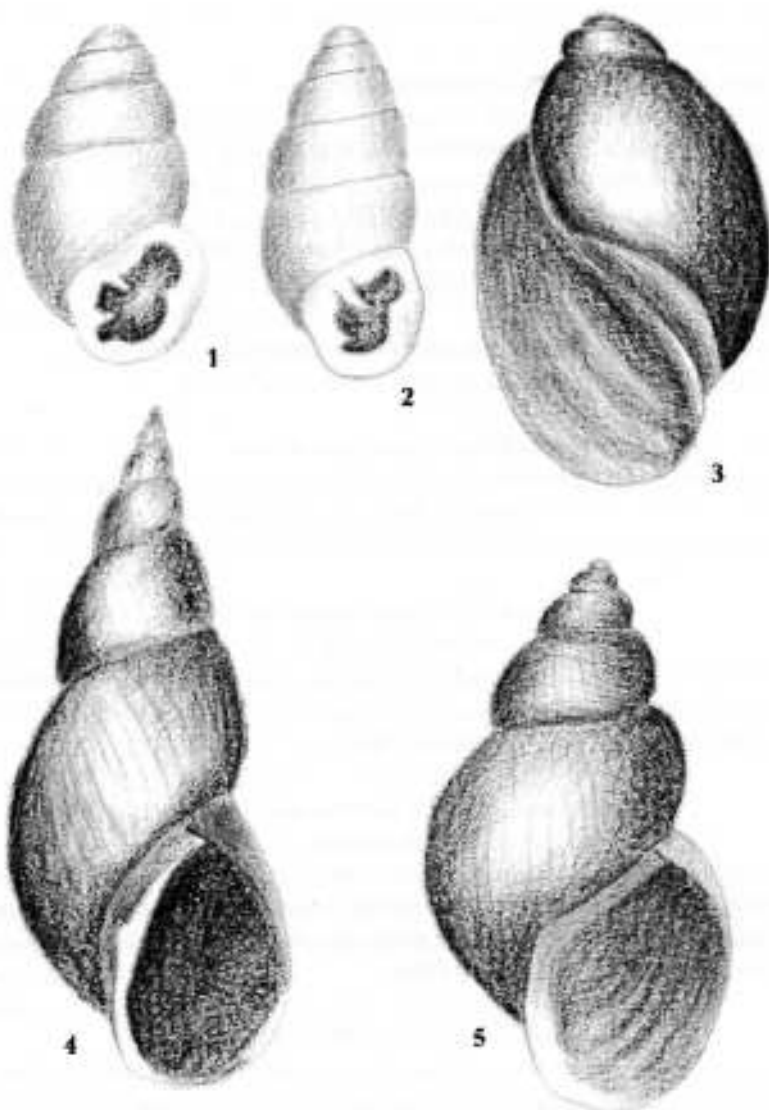
Velké Březno (ULIČNÝ, 1894; FLASAR, 1990).

Veselí (FLASAR-FLASAROVÁ, 1994).

***Carychium tridentatum* (Risso, 1826)**

Síměnka trojzubá

Donedávna byl tento druh uváděn jako rasa nebo varieta od *C. minimum*. Tento druh je rozšířen hlavně ve vyšších polohách, ale běžně sestupuje i do nížin.

1. *Carychium minimum* (Müll.), 2 *Carychium tridentatus* (Risso), 3. *Physa fontinalis* (L.), 4. *Galba turricula* (Held.), *Galba truncatulla* (Müll.),
 kresby Václava Vysokého

Žije na lesních mokřinách, na vlhkých svazích, na prameništích, ale také na vlhkých skalách a v sutích.

Buková hora (FLASAR-FLASAROVÁ, 1994).

Čeŕeniště (FLASAR, 1990; FLASAR-FLASAROVÁ, 1994).

Kateřina-osada (TP) (FLASAROVÁ-FLASAR, 1979; FLASAR, 1990).

Olišinky (FLASAR, 1990; FLASAR-FLASAROVÁ, 1994).

Podlešín (FLASAR, 1990; FLASAR-FLASAROVÁ, 1994).

Průčelská rokle (FLASAR, 1990; FLASAR-FLASAROVÁ, 1994).

Rabenov-okolí (FLASAROVÁ-FLASAR, 1979).

Radejčín (FLASAR, 1990).

Rovný u Habří (FLASAROVÁ-FLASAR, 1979; FLASAR, 1990).

Sebuzín (FLASAR, 1990; FLASAR-FLASAROVÁ, 1994).

čeleď *Physidae* – *Levatkovití*

Jedná se o čeleď, která má druhy s levotočivou ulitou. V Čechách se vyskytují dva rody, celkem se třemi známými druhy. Na Ústecku jsou známé pouze dva druhy z rodu *Physa*, rod *Aplexa* se zde dosud nepodařilo potvrdit.

***Physa acuta* (Draparnaud, 1805)**

Levatka ostrá

Vyskytuje se v pomaleji tekoucích i stojatých vodách. Výskyt je většinou ostrůvkovitý. V ústeckém muzeu od tohoto druhu chybí jakékoli doklady.

Neštěmice (FLASAROVÁ-FLASAR, 1965).

***Physa fontinalis* (Linnaeus, 1758)**

Levatka říční

Je rozšířena hlavně v nižších polohách v mírně tekoucích a stojatých vodách, v zarostlých tůňkách, obývá i slepá ramena řek. Vyskytuje se hlavně mezi kameny a při březích větších řek. Ve sbírkách ústeckého muzea tento druh chybí.

Kateřina-osada (TP) (FLASAR, 1990).

čeleď *Lymnaeidae* – *Plovatkovití*

Jedná se o vodní živočichy, kteří nemají v ústí ulity zuby nebo záhyby. Postavení jednotlivých rodů je velmi problematické a systematicky jsou často všechny zařazeny jako podrody do rodu *Lymnaea*. Vzhledem k tomu, že tento příspěvek se zabývá pouze faunistikou, zařazují druhy podle determináčních lístků Doc. I. Flasara, i když správněji by mělo být, že se jedná o druhy rodu *Lymnaea*, podrodu *Galba*.

Galba truncatula (O. F. Müller, 1774)

Bahnatka malá

Výskytem je tento druh vázán na malé a drobné toky jako jsou prameniště, potůčky, příkopy, bažiny, ve větších tocích jsou vždy pouze při březích. Často vylézá na bahnitě břehy a nachází se i na silně vlhkých skalách a na podobných biotopech mimo vodu.

Brná (FLASAROVÁ-FLASAR, 1965).

Bukov (FLASAROVÁ-FLASAR, 1965).

Knínice (LT) (FLASAR, 1990; FLASAR-FLASAROVÁ, 1994) – zde jsou uvedené doklady od Lučňního potoka.

Lučňní potok – na břehu potoka, cca 500 m nad vtokem Touchofinského potoka (okr. LT) 14. 10. 1987 32 ulit.

Novosedlice (FLASAR, 1990; FLASAR-FLASAROVÁ, 1994).

Olšinky (ULIČNÝ, 1894; FLASAR, 1990; FLASAR-FLASAROVÁ, 1994).

Otvice (FLASAR, 1990).

Podlešín (FLASAR, 1990; FLASAR-FLASAROVÁ, 1994).

Řehlovice (FLASAR, 1990).

Sebuzín (FLASAR, 1990; FLASAR-FLASAROVÁ, 1994).

Třmice (FLASAROVÁ-FLASAR, 1965).

Vaňov (FLASAR, 1990; FLASAR-FLASAROVÁ, 1994).

Velké Březno (FLASAROVÁ-FLASAR, 1965).

Vyklice (FLASAROVÁ-FLASAR, 1979; FLASAR, 1990).

Zubrnice (FLASAR, 1990; FLASAR-FLASAROVÁ, 1994); v prosevu humusu na břehu Lučňního potoka 18. 10. 1986 1 ulita.

Galba turricula (Held, 1836)

Ve starší literatuře je tento druh uváděn jako forma od druhu *Lymnaea (Galba) palustris* (Müller, 1774). Vyskytuje se v nížinách, v rybnících, tůních, ve slepých ramenech řek, žije i v bažinách a příkopech. Ve sbírkách ústeckého muzea není tento druh zastoupen.

Řehlovice (FLASAROVÁ-FLASAR, 1979; FLASAR, 1990).

Použitá literatura

FLASAROVÁ M. – FLASAR I., 1965: Isopoda a Gastropoda skleníků v Severočeském kraji. – Zoologické listy 14(3): 251-160.

VYSOKÝ V., 2000a, b: Poznámky k rozšíření měkkýšů (Mollusca) na Ústecku, část 1. a 2. – v tisku. Zde je také uvedena ostatní použitá literatura.

NOVÁ ARCHEOLOGICKÁ EXPOZICE V ÚSTECKÉM MUZEU

Marta Cvrková

Ve středu 25. července 2001 byla v Muzeu města Ústí nad Labem zpřístupněna návštěvníkům expozice věnovaná výsledkům současných archeologických průzkumů a bádání na Ústecku. Na přípravě a realizaci expozice se podíleli především pracovníci archeologického oddělení a konzervátorské dílny Muzea města Ústí nad Labem. Expozice ve dvou místnostech v prvním patře představuje několik témat, kterým se v posledních letech ústečtí archeologové věnovali a dále věnují.

1. Trmice

Pohřebiště šňůrové kultury se rozkládalo na pravém břehu řeky Bíliny mezi obcemi Trmice a Koštov. První dva kostrové hroby byly odkryty při záchraném archeologickém výzkumu již roku 1982 při stavbě panelárny, dalších 15 hrobů bylo pak odkryto roku 1987 při výstavbě dálnice. Jednotlivé hroby byly uspořádány do dvou až čtyř nepravidelných řad, jejich vzájemná vzdálenost se pohybovala od 15 do 40 m. Velký odstup mezi jednotlivými hroby lze vysvětlit jen tím, že původně každý hrob měl zřejmě nad pohřební jámou nasýpanou mohylu, která se však pochopitelně do dnešní doby nedochovala.

Vlastní hrobové jámy obdélného půdorysu byly zahloubeny do sprašového podloží. Významným znakem lidu šňůrové kultury byl způsob ukládání zemřelého do hrobu a jeho orientace podle světových stran. Muži byli pohřbíváni na pravém boku, hlava směřovala k západu a obličej k jihu. Ženy pak leží opačně, tj. na levém boku hlavou k východu a obličejem opět k jihu. Dolní končetiny jsou pak mírně pokrčeny v kyčlích, ale silně ohnuty v kolenou. Do hrobů byly rovněž dávány milodary. V mužských hrobech se nacházejí poháry, sekeromlaty, pazourkové nože nebo pískovcové brousky, v ženských hrobech se zase nacházejí amfory, drobné dózovité nádoby, pazourkové nožičky nebo kostěné ozdoby vyřezávané ze zvířecích kostí.

Obdobně tomu bylo i na pohřebišti v Trmicích. V mužských hrobech se nacházely hlavně poháry, kamenné sekeromlaty, sekery, pískovcové brousky a pazourkové nože. Ženské hroby pak obsahovaly drobné dózy, amforu, pazourkové nožičky, a v jednom případě ještě náhrdelník z kostěných perliček, které byly vyřezány do tvaru zvířecích zubů. Kosterní pozůstatky byly většinou velmi špatně zachovány, v některých hrobech byly kosti téměř zcela stráveny, takže se hrob

dal jen podle milodarů rozlišit na mužský nebo ženský. U keramiky převládá světle hnědá barva, má nerovný povrch. Nádoby jsou často nesouměrné a špatně vypálené. Ve výzdobě keramiky převládají na pohárech pásy vrypů před otiskem šňůry, rytá výzdoba se vyskytuje i na amfoře. Drobné nádobky jsou bez výzdoby.

Pohřebiště v Trmicích se řadí ke staršímu období šňůrové kultury, kdy se její příslušníci zabývali hlavně pastevectvím a nestavěli ještě osady trvalého rázu jako v mladším období, kdy v zemědělství začala převažovat rostlinná výroba. Závěrem lze říci, že svým rozsahem a důležitostí pro datování v evropském měřítku je toto pohřebiště svým charakterem ojedinělé v celé střední Evropě.

2. Stadice

Při záchranném archeologickém výzkumu na stavbě dálnice v letech 1987 – 1988 bylo na třech polohách odkryto celkem 520 objektů (hroby, chalupy, pece a různé jámy, hradby) zahrnující období od eneolitu až po Slované. Lokalita se rozkládala na pravém břehu Bíliny, na mírném svahu povolna se svažujícím k řece. K nejstarším nálezům patřil nález tří kostrových hrobů kultury šňůrové, řadící se do stejného období jako pohřebiště v Trmicích.

Rozsáhlejší nálezy pak náležejí kultuře únětické (starší doba bronzová), kdy byly odkryty různé sídlištní jámy, které tvořily tři skupiny. Na volném prostranství mezi nimi zřejmě stály nadzemní obytné stavby, které nezanechaly stopy v podloží. Jedná se o dosud největší únětické sídliště v severních Čechách. Z nálezů lze uvést keramiku, nástroje z kostí a kamene. Největší počet objektů na lokalitě náležel kultuře lužické (mladší doba bronzová), tvořily je různé sídlištní mělké i hluboké jámy, samostatné pece v jamách i povrchová ohniště. Jámy na lokalitě utvářely místy husté shluky a sloužily patrně jako zásobárna vesnice. V blízkosti samostatných ohnišť se nacházely různé kúlové jamky, které zřejmě byly jedinými pozůstatky po nadzemních kúlových objektech – obytných nebo výrobních. Z nálezů lze uvést hlavně velké množství keramických zlomků, ze kterých bylo možno zcela rekonstruovat celé nádoby nebo jejich torza, dále pak zvřecí kosti a drobné zlomky bronzů.

Další velkou skupinu nálezů tvořily laténské objekty, patřící již keltskému etniku. Byly zde odkryty laténské kostrové hroby, zemřelý byl uložen naznak v natažené poloze v orientaci sever – jih. Kosterní pozůstatky byly většinou zcela strávené. Z výbavy hrobů pocházejí bronzové náramky, spony, železný meč, kopí. Ze sídlištních nálezů byly odkryty položahloubené půdorysy obytných chalup a různé zásobní jámy, které byly rovněž bohaté na nálezy keramiky, dále se zde nacházely zlomky železných nožů a bronzových předmětů a množství zvřecích kostí.

Výčet nálezů na lokalitě uzavírá malé slovanské pohřebiště. Zemřelí byli uloženi v natažené poloze naznak, hlavou k západu, obličejem k jihu, u některých hrobů se zachovalo kamenné obložení. Z milodarů se našly dva železné nožičky, stříbrné záušnice nebo bronzové se stříbrným plátováním a denár Vratislava II.

Nevyřešenou otázkou dosud zůstává opevnění, které se skládalo z příkopu a zřícené kamenné zdi. Bylo odkryto v délce 82 m a vytvářelo dva půlkruhy, ale jejich účel nelze zcela vysvětlit. Mohly ohraničovat dvorec, kultovní místo či jiný objekt.

3. Trmice

V rámci výstavby dálnice D 8 byla na Žižkově ulici v Trmicích budována dálniční přípojka a současně zde byla prováděna přeložka koryta řeky Bíliny. Při skrývkách ornice v říjnu 1989 bylo v trase dálniční přípojky na pravém břehu řeky Bíliny zachyceno několik rozsáhlých archeologických objektů. Následný záchranný archeologický výzkum probíhal od jara až do zimy 1990 nejprve na ploše I – dálniční přípojka, kde bylo odkryto celkem 46 sídlištních objektů a dalších 110 objektů se našlo na ploše II – přeložka říčního koryta. Stejně jako ve Stadicích i zde bylo výzkumem odkryto pravěké polykulturní osídlení.

Nejstarší nálezy na lokalitě pocházejí z období staršího eneolitu, z post – jordanovského období tzv. schusseriedské keramiky. Vedle sídlištních jam zde byl odkryt velký hlíník (místo kde se brala hlína na stavby), do kterého byla druhotně a po jeho částečném zasypání postavena kupolovitá pec. Dále zde byla odkryta část zahloubeného žlabu se stopami po kúlových jamách, jako pozůstatku jednoduché palisády z původního ohrazení osady. Je to první nález této kultury na Ústecku.

Dále se zde našlo menší sídliště kultury únětické (starší doba bronzová). Z odkrytých objektů byla nejzajímavější zásobní jáma, ve které byly postupně nad sebou uloženy tři dětské kostry ve skrčené poloze na pravém boku. Nešlo zde o řádné pohřby ale jednalo se zde nejspíše o rituální oběti. Větší počet nalezených sídlištních objektů náležel pak kultuře lužické (mladší doba bronzová).

Z doby laténské bylo prozkoumáno několik polozahloubených chat a zásobních jam. Více než třetinu všech prozkoumaných objektů tvořily objekty doby římské. Jednalo se o Germány – novou etnickou skupinu, která kolem změny letopočtu obsadila Čechy. Pravděpodobně první osadníci si budovali své přibytky poblíž laténské osady. Protože příliv nových osadníků však sílil, došlo tak postupně ke splynutí zbylého keltského etnika s nově přichozím obyvatelstvem. Vedle zemědělství se zde Germáni zabývali hutnictvím a železářskou výrobou. Vedle

zásobných jam a púdorysů obytných polozemnic, byl nalezen i velký výrobní objekt s velkou kupolovitou pecí, pravděpodobně alespoň dvakrát obnovovanou. Dále zde bylo odkryto několik redukčních pecí na tavení železné rudy a jedna pec spojená s předpecní jámou nístějí pro přívod vzduchu. Závěrem lze říci, že se zde podařilo odkrýt první větší sídelně – železářskou osadu ze starší doby římské v severozápadních Čechách. Tato osada patrně souvisí s příchodem Germánů do Čech kolem změny letopočtu.

4. Ústí nad Labem

Představu o vývoji areálu středověkého města pomohly výrazně rozšířit rovněž i archeologické výzkumy, které probíhaly od 70. let v souvislosti s novou výstavbou ve městě. Při dostavbě areálu s atriem k dnešní budově Magistrátu v letech 1977 – 1978 zachytil výzkum v tomto prostoru odpadní jímky a zbytky kamenných staveb, v jejichž zásypu se nacházely zlomky keramiky ze 14. až počátku 15. století. Časté zde byly vrstvy s přepálenou mazanicí a rozpadlými uhlíky, které svědčily o požáru a následné planýrce prostoru. Tyto zrušené objekty byly pak později překryty dalšími základy staveb z druhé poloviny 15. století a ze 16. století.

Obdobnou situaci zachytil i výzkum v ulici Hradiště při výstavbě České národní banky v letech 1991 – 92. Místy silné vrstvy planýrky s množstvím přepálené maznice a uhlíků překrývaly objekty 14. až počátku 15. století. Ve východní části zkoumané plochy byl pak zachycen příkop, který odděloval mírně vyvýšenou plochu původního hradiště s celnicí. Tento příkop byl zřejmě ve druhé polovině 13. století jednorázově zasypan a na jeho místě byla vybudována silná zeď, která celý prostor hradiště uzavírala. Změna souvisela s povýšením Ústí na město a s vytvářením městského areálu, ale plocha hradiště zůstala samostatným objektem vně město. Tento stav se změnil po devastaci města husity, kdy při následné obnově města byl i prostor původního hradiště pojat do městského areálu.

V Bílinské ulici byla velká část středověkého prostoru poničena novodobou výstavbou z dvacátých let 20. století. Přesto se v severní části podařilo zachytit objekty z konce 13. a ze 14. století a s rozvojem města v následujících obdobích se zástavba postupně rozšiřovala jižním směrem podél cesty k Bílinské bráně.

Jiná situace byla na Předmostí, kam se od počátku začala soustřeďovat keramická výroba. Z malého sídliště, které bylo v tomto prostoru již v 11. století, vzniká nejprve podhradí. Se vznikem města se zde postupně začíná vyvíjet předměstí, kam se již od počátku 14. století začala soustřeďovat hrnčířská výroba. Vyráběla se zde nejen kuchyňská keramika, ale na vysoké úrovni byla rozvinuta

i výroba kachlů pro kamnářství. Keramická výroba začala upadat patrně až v 17. století v průběhu třicetileté války. Tato dlouhodobá keramická produkce zde zanechala dosti výrazné stopy. Po dobu archeologických výzkumů během postupné přestavby celého prostoru v letech 1975, 1982 a 1997 bylo odkryto několik rozsáhlých střešníků z odpadu vzniklého při výrobě, ale i zbytků pecí, odpadních jímek a studní, které když skončily svou funkci, byly rovněž zaplněny keramickým odpadem.

5. Středověká kachlová kamna

První jednoduchá kachlová kamna se ve střední Evropě objevují od konce 13. století především v interiérech klášterů a hradů k vytápění obytné místnosti. Odtud se jejich užívání pozvolna šíří i do městského prostředí, kde se tato změna vytápění odráží i ve stavebním vývoji a vybavení interiéru středověkého domu.

Vývoj kachlových kamen směřoval od otevřeného ohniště, dymné pece a krbu přes kupolovitou pec k vlastním kamnům postaveným z jednotlivých kachlů. Oproti krbům a pecím byl jejich provoz bezpečnější, ekonomičtější a čistší. Obsluha kamen byla prováděna z vedlejší místnosti (nejprve černé kuchyně), takže odvod kouře i veškerý prašný provoz spojený s obsluhou kamen probíhal mimo vytápěnou místnost. Změna ve vytápění obytného prostoru vedla i ke zvýšení zájmu o bytovou kulturu, protože uzavřením ohně do kamen se odstranil nejen únik dýmu do místnosti, ale výrazně se i snížilo riziko požárů. Navíc kachlová kamna zajišťovala lepší vytápění světnice na základě cirkulace vzduchu.

Základ kamen tvořil zděný podstavec, na kterém bylo z jednotlivých kamnových kachlů postaveno těleso kamen, jehož dutá část sloužila jako topeniště. Horní část tvořil kamnový nástavec rovněž z kachlů, který byl často ozdobně zakončován a v mladším období z něj vedl odtah kouře do komína. První starší typy kamen měly odtah kouře přes černou kuchyni. Typologicky nejjednodušší skupinou kachlů jsou kachle hrncové, které mají uzavřené dno, otevřené kruhové nebo kvadratické ústí. Do kamen byly zasazovány dnem dovnitř kamen a sístím do vyhřívané místnosti. Pokročilejším typem jsou kachle komorové (reliefní). Jedna jejich strana je uzavřena čelní zdobenou deskou, k ní je připojena komora s vyhřívacím otvorem, který směřoval do topeniště, odkud jím pronikal horký vzduch do komory kachle. Tyto komorové kachle patřily k nejpůsobivějším prvkům kamen svým výtvarným provedením. V gotickém období převažovaly náměty s církevní tematikou, z dalších motivů se objevují žánrové scény, heraldické znaky, rostlinné a geometrické prvky. Na renesančních kachlích se vedle biblických námětů objevují portréty panovníků, šlechticů i svatých, heraldické figury,

symboly lidských vlastností. Často se objevuje stylizovaná rostlinná nebo geometrická výzdoba, která pokrývala souvisle celé plochy stěn kamen a vytvářela tapetové vzory.

Úvodní slovo k zahájení výstavy keramiky Normy Ivone Lobos Sanchez

Dámy a pánové, v České republice žijící Chilanka, akademická sochařka Norma Ivonne Lobos Sanchez, představuje keramické objekty, které jsou převážně inspirovány původní keramikou indiánského kmene Mapuches. Výstavu jsem si pro sebe, a tím samozřejmě i pro Vás, nazval Sanchez de Chládek – Slunce, které nezapadá. Chládek je vždy ve stínu a stín je tehdy, když slunce svítí. Rád bych jako kolega – učitel nyní promluvil o pedagogické práci paní Chládkové. Paní Lobos Sanchez žije v našich zeměpisných (vzhledem k Chile) dálkách od roku 1974. V roce 1991 úspěšně absolvovala konkursní řízení na katedru výtvarné výchovy Pedagogické fakulty UJEP v Ústí nad Labem. V keramické dílně učí studenty poznávat prostřednictvím hlíny třetí rozměr. Dotýkání, hlazení, tvoření, cítění, vznikání. Zúročuje bohaté pedagogické zkušenosti (ještě z Chile) jako učitelka základní školy, jako profesorka na soukromém gymnáziu v Santiagu i jako pracovnice ve středisku pro zdokonalování činnosti pedagogů. V Čechách vedla dlouhá léta sochařský kroužek v ústeckém Domě mládeže. V letech 1991-1999 vedla keramické kurzy v Kulturním domě Corso v Krásném Březně a v letech 1994 – 1999 pracovala jako instruktorka ve zvláštní škole na Střekové. Pro Kluby učitelů v Litoměřicích, v Děčíně, v Lounech a v Ústí nad Labem vedla kurzy origami. U paní Chládkové na katedře výtvarné výchovy úspěšně obhájilo diplomové práce šestnáct studentek, které převážně vystudovaly učitelství pro I. stupeň základní školy. Zajímavá jsou některá témata diplomových prací. Například: Didaktická pomůcka pro logopedická zařízení. Hra a hračka v keramice. Práce mentálně postižených dětí s keramikou atd. O prázdninách vede od roku 1994 mezinárodní keramické sympozium v Koněšíně u Třebíče. Získáváme tímto poměrně plastický obraz o nedocenitelných pedagogicko-uměleckých aktivitách chilské výtvarnice. Paní Norma Ivonne Lobos Sanchez k nám přichází z jiné kulturní oblasti. Je hmatatelným příkladem multikulturnosti světa. Svým tvůrčím potenciálem může ten náš temnější obohacovat, prosvětlovat, ozařovat. Stýská se jí po světle. České zimy jsou tmavé a dlouhé. Paní Chládková je ovšem sama takové jasné slunce, které šíří svými paprsky jak světlo, jas a pohodu, tak porozumění, poznání a radost ze života. Můžeme, dámy a pánové, paní Chládkové

popřát jasnou oblohu, abychom mohli zachycovat a cítit příjemné teplo, které vyzařuje z její osoby i z její pedagogické a umělecké tvorby. Muzeum města Ústí na Labem, 5. 9. 2001, 17. 00 hodin.

Milof Michálek

Zamyšlení nad středohorskou krajinou i populací

Vážení přátelé Českého středohoří,

záměrně volím formu dopisu, protože Vás chci oslovit. Vás všechny, kteří nejsou lhostejní ke svému okolí – ke krajině, kde žijí. Tento „otevřený dopis“ je pochopitelně iniciován záležitostmi kolem dálnice, ale není jenom takto monotematický. Přestože se tímto děním zabývám pouze z odborné stránky, nutně v mě myslí vytanulo mnoho otázek z úplně jiných oborů a spojilo se dohromady mnoho zážitků z jiných oblastí. Výsledkem je tato úvaha, která je jistě v mnohém naivní či nedomyšlená, avšak mohla by představovat jistou opěrnou kostru pro některé záměry a zcela jistě není podněcována sobeckými a licoměrnými zájmy. Posuďte to ale sami.

Rozhodně by se dalo začít slovy „*Tak nám pan ministr v Praze prodal CHKO...*“ a dále pokračovat ve švejkovském duchu, není ale mým záměrem z celé situace dělat frašku, protože kompetentní orgány tak již učinily samy. Fraškou z pohledu filozofie zákona číslo 144/1992 Sb. je vlastní udělení výjimky pro variantu, která má objektivně největší negativní ekologické dopady na krajinu. Fraškou již bylo předchozí odvolání náměstka Ministerstva životního prostředí (dále jen MŽP), který výjimku odmítl podepsat, a jeho nahrazení „loajálnější osobou“ – však také po právu byla tato osoba oceněna Ropákem roku. Nemyslím ale, že by švejkování bylo namístě, protože je považuji za projev odevzdání a poraženectví. Naopak je třeba se nesmyslným rozhodnutím postavit na odpor a patřičně dát na vědomí, že my, občané této republiky nejsme tak lehce manipulovatelní a že nejsme svěprávní pouze jednou za čtyři roky – při volbách. Někteří jedinci si musí uvědomit, že mají odpovědnost a že jsou pouze námi delegováni, aby prosazovali naše názory, a nikoliv aby nám vládli dle svých představ a zájmů. Trochu si totiž zaměňují pojmy. Zastupitelská demokracie není parlamentokracie.

Pojďme ale raději k myšlence, kterou bych Vám rád sdělil. Před tím je však nutný úvod trochu filozofický, historicko-ekologický a ekonomicko-sociální: České středohoří spolu s ostatními částmi severočeského regionu nemá příliš záviděníhodnou ekologickou historii, ani současnou pozici v povědomí

naší společnosti. Řekneme-li „Severní Čechy“, pak se zajisté převážné části naší populace vybaví zhyzděná krajina, smogem otrávený vzduch a smrdutá voda našeho veletoku – téměř nikdo nebude toužit v takové oblasti trávit dovolenou a čerpat nové síly. Je však takový pohled oprávněný? Musím přiznat, že do jisté míry dokážu tento postoj pochopit. Možná proto, že jsem začal v oblasti pracovat v době, kdy pražský smog byl dýchatelnější než severočeský, kdy po koupeli v Labi bylo záhodno se umýt v ředidle a provést preventivní desinfekci, kdy se konzumace ryb z této řeky blížila pokusu o sebevraždu a kdy se podkrušnohorské jizvy rozšiřovaly do hloubky i plošně až neuvěřitelnou rychlostí a do vzduchu byla chrlena oblaka těch nejjedovatějších zplodin. Teď to ale vypadá jinak a hlavně *teď* také rozhodujeme o budoucnosti a my obyčejní občané snad máme ústavní právo se takového rozhodování spoluúčastnit. Bylo by neodpustitelnou chybou se tohoto práva vzdát.

V současnosti se ekologické zatížení severočeské oblasti podstatně zmírnilo. Je otázkou do diskuse, čím je to způsobeno. Politici Vám pochopitelně budou tvrdit, že je to investicemi do ekologie. Je přitom jedno jaký dres mají na sobě, to se projeví jenom tím, že si budou přisvojovat zásluhy a osočovat protihráče, že by to bez soupeře bylo ještě lepší. Ti z Vás, kteří zde žijete, zajisté víte, že ekologické investice nejsou tím nejhlavnějším momentem ve zlepšení životního prostředí. Mnozí jste ten pravý důvod pocítili tak říkajíc na vlastní kůži. Žádné náborové akce se nyní v severních Čechách nekonají, neexistují zde již platy převyšující celostátní průměry ve svém oboru, neslibují Vám k platu ono „pohřebné“, nelákají Vás na nové byty a zahraniční odborářské rekreace. A proč to? Extenzivní rozvoj průmyslu, který toto umožňoval, je pryč. Dříve neotřesitelní průmysloví giganti mají ekonomické problémy a Vy, jejich zaměstnanci, třeba přicházíte o práci, beztak již mizerně placenou, a těžko hledáte jinou. Změna struktury ekonomiky celého státu se citelně dotkla právě severočeského průmyslu. Je to logické, když uvážíme, že se naše ekonomika má blížit ekonomikám států Evropské unie (alespoň ve strukturovanosti, když ve výkonnosti to lze velmi obtížně), kde je daleko větší objem národního důchodu vytvářen službami – drobnými podnikatelskými aktivitami. Přeměna našeho hospodářství na ekonomiku tohoto typu s sebou nutně přináší citelnou redukci průmyslu. Ta se pak projevuje, kromě negativního dopadu na zaměstnance v tomto odvětví, i silně pozitivním dopadem do životního prostředí. Omezení výroby v průmyslovém podniku, případně jeho likvidace, je totiž hlavním důvodem úbytku znečištění. Ekologické investice jsou z tohoto pohledu až na druhém místě, jejich funkce je však nezastupitelná – pro ten průmysl, který ještě funguje a snad bude fungovat i v budoucnu.

České středohoří mělo v severočeském regionu vždy poněkud výsadní pozici. Kopcovitý terén nebyl vhodný pro výstavbu průmyslových závodů a uhlí, hlavní důvod překopání ostatní krajiny, sice ve Středohoří je – a kvalitnější, ale nevyplácí se těžit. Proto bylo území do jisté míry ušetřeno neblahých vlivů lidské činnosti a bylo kde vyhlásit Chráněnou krajinnou oblast (CHKO). Průmyslové závody vyrostly, anebo se modernizovaly pouze v okraji Středohoří, případně v městských aglomeracích. Nyní většinou omezují výrobu a tím i produkci znečišťujících látek. Exhalace tepelných elektráren v pánevní oblasti byly značně redukovány investicemi do provozů – aby také ne, když cena elektřiny stále stoupá – a proto převažující vítr již nepřináší do Středohoří tolik jedů, jako dříve. Krajina se pomalu začínala vzpamatovávat, i když na druhé straně vzrostla jiná nebezpečí, která ji mohou poškodit jiným způsobem. Mám na mysli těžbu kamene a jeho export za pár marek do Německa – zásadně se změní krajinný ráz; případný dopad výstavby jezů na Labi; plánovanou vysokorychlostní železnici; či jenom v poslední době všude vyrůstající stožáry vysílačů pro mobilní telefony. V neposlední řadě je velkým nebezpečím ona nestoudně vyprojektovaná a pochybně schválená varianta dálnice. Jak vidíme, nemá to příroda s námi lidmi vůbec lehké.

Snad se ale (ne)lidský přístup bude měnit a člověk si uvědomí, že se na vybetonovaných plochách, v lesech stožárů a mezi svištěcími dopravními prostředky nedá důstojně žít. I když si hrdě a namyšleně tvrdíme, že jsme pánové tvorstva a svůj živočišný druh jsme nazvali „*člověk rozumný*“, přesto bez všeobecného uvědomění, že jsme pouhou součástí přírody, nebudeme na této Zemi existovat dlouho. Měli bychom začít používat ten „*Rozum*“ i jinak, než přemýšlením kde a jak vydělat co nejvíc, i za cenu, že na to doplatí nejen příroda, ale i naše budoucí generace. Pečlivé střežení toho, co jsme zatím nedokázali zničit, je jedinou cestou do budoucnosti. Zdá se, že si to snad začínáme uvědomovat, ale stále ještě platí staré přísloví „*Bližší košile, než kabát*“ pro mnoho lidí. Nejen, že je ochrana přírody stále ještě Popelkou ve srovnání s ekonomikou, ale je dokonce k ekonomice dávána do protikladu. A toto politicky nekonečně krátkozraké uvažování je ideologicky promyšleně prezentováno jako společenský zájem. Jste ochotni takovým nesmyslům naslouchat, anebo jim dokonce věřit? Vždyť právě matka Příroda nám poskytuje vše k životu, i ekonomickým aktivitám, nezbytné a na nás samotných záleží, jak s tím naložíme. Pokud nebudeme opravdu rozumní, pak spláceme nad výdělkem. Řádná ochrana přírody je výrazem inteligence, vzdělání a morálky celé společnosti. Mnohdy je lépe některý záměr neuskutečnit, než jej prosadit za cenu ničení přírodního bohatství. Záměr se většinou dá uskutečnit kdykoliv, ale devastované přírodní hodnoty se obnovit nedají. Pokud si toto uvědomíme

a budeme-li zároveň ochotni slevit z našich, mnohdy přehnaných požadavků, pak jsme na té správné cestě.

Ono se dá vydělávat i jinak a dokonce přitom nemusíme nic ničit. Naopak je třeba chránit to, co nám ještě zbylo, a umět to využít ekonomicky. Právě k tomu se krajina Českého středohoří zdá být stvořena. Ve svém jádru nedotčena průmyslem, malebná scenériemi, rozmanitá rostlinstvem a bohatá vědeckým materiálem hned pro několik oborů, je středohorská oblast předurčena k přísné ochraně. Jinak nenávratně zmizí to, co nám mnozí evropští sousedi dnes mohou závidět a jednou jistě velmi ocení, protože ti osvětenější z nich to chápou již dnes. Přísná ochrana ale neznamená utlumení veškerých lidských aktivit, spíše jejich vhodné usměrnění tam, kde nebudou ve střetu s přírodním prostředím. A jedna taková možnost se přímo sama nabízí. Neporušenost krajiny – již dříve oceněné mnohými umělci i světově zvučných jmen – je spolu se zmenšující se ekologickou zátěží cenným kapitálem pro rozvoj turistiky. Turistický ruch dokáže přinést zisky tam, kde toho není schopno ani zemědělství, ani průmysl. Nejsou to sice zisky oslnivé, zato značně pravidelné a podnikání v tomto směru krajinu nedevastuje, spíše vyznívá v její pochopení a tím i v její využití v souladu s ochranou přírody.

A není to nijak nová myšlenka ani ve světě, ani ve Středohoří. V předválečných dobách bylo České středohoří turistickým rájem. Existovalo tu množství výletních tras, o které se pečovalo. Vláček i parník dopravil turisty, kam jen si přáli. Mohli vystoupat na nové rozhledny a hrdě se rozhlížet po svém kraji. Únavu z nich pak sejmul pobyt v příjemné výletní restauraci, aby se osvěženi mohli vrátit do běžného života. Svěděl o tom dobové fotografie i prokazatelná existence vlastivědných a turistických spolků. Když se dnes vydáte na vycházku, jistě narazíte na téměř neznatelné základy – dřívější výletní restauraci, anebo rádi využijete některou z chátrajících rozhleden – postavených v dobách kvetoucího zájmu o kraj, v němž žijete. Na dobových fotografiích si můžete všimnout ještě jedné důležité věci. O krajinu je pečováno člověkem-hospodářem (= pravý ekonom), který má po generace získávaný cit ke svému okolí a je si vědom toho, že v prostředí jím vytvořeném budou žít jeho děti. Takoví lidé jakoby dnes ani neexistovali. Do jisté míry se na tom podepsalo vysídlení většiny původního obyvatelstva a dosídlení provázené industrializací. Lidé přišli někam, kde nevyrostali a přímého kontaktu s okolím si v továrně či dole moc neužili. Nezáskali tedy takový vztah jako jejich předchůdci a své děti nemohli tímto směrem ovlivňovat. Tato situace sice končí, protože současná populace se tu již narodila a průmysl patrně nebude schopen nabídnout tolik pracovních míst, ale výsledek životního stylu rodičů či prarodičů se právě vrací v tom, že postrádáme onen vztah ke krajině, kde žijeme.

Pokud si to ale uvědomíme v souvislosti s nutností hledat práci v jiné sféře, pak ještě není vše ztraceno. A nenechme se mýlit populistickými výroky politiků, případně jejich ideologickou agitací – na zkušenosti let minulých bychom neměli zapomínat, protože takové praktiky jsou stále účinné a nezáleží na tom, za co se agituje.

Máme tedy krajinu, která je kupodivu docela zachovalá, má své kouzlo a má hodnoty, o kterých nám odborníci mohou dlouhé hodiny přednášet. Máme i převahu poptávky po pracovních příležitostech nad nabídkou – ne všichni se chtějí podívat americkému modelu stěhování se za prací. Představte si, že máme i zájem ze zahraničí o turistické využití krajiny – nemálo znalých Němců a Holanďanů sem jezdí. Je to sice prozatím skromné, protože chybí turistická centra, informační tabule, naučné stezky, ubytovací kapacity a jiné aktivity dnes neodmyslitelné patřící k turistice – nemyslím tím tenisové kurty a vytápěné bazény, ale například půjčovny kol, nebo třeba možnost projet se na koni. Hlavně ale chybí propagace naší nádherné a bohaté krajiny jako znovunalezeného turistického ráje a také chybí snaha ji tak zachovat. Základní předpoklady pro turistické využití máme, jenom patrně nemáme schopné regionální politiky, kteří by byli ochotni udělat něco pro svůj kraj, a nejen sami pro sebe. Ono totiž z pohledu politika přinese daleko větší slávu vybudování jednoho supermarketu, než jedné naučné stezky. Supermarkety potřebují dálnice a naučné stezky nedokážou být vděčné ...

Byli bychom naivní, kdybychom předpokládali, že jinde v Evropě nemají podobné problémy. Přesto tam ale dokáží krajinu turisticky (= ekonomicky) využít, aniž by ji devastovali. Jedno z nejmladších sopečných pohoří v Německu u města Daun je v současnosti turisty vyhledávané a turistický ruch přináší obživu místním obyvatelům. Není tam významný průmysl a podmínky pro zemědělské využití jsou srovnatelné se Středohořím. Jmenuje se Eifel. V každé vsi naleznete nejméně mapu oblasti a upoutávky na to, kde se můžete ubytovat. Informace o tom, co je v okolí k vidění, je naprostou samozřejmostí. Městečka mají turistická centra, kde se dozvíte úplně všechno o krajině, historii i možnostech jiného využití. Máte-li přírodovědné zájmy, pak vás místní muzeum naprosto uspokojí. Obrovskou atrakcí je úzkorozchodná železnice, po níž se „řítí“ Vulkanexpres – vláček, ze kterého můžete nerušeně sledovat malebnou krajinu. Jste-li přátelé pěnívého moku, pak Vás uspokojí doušek z produkce místního pivovaru Vulkanbrau a můžete si tu i prohlédnout historické sklepy vykutané v lávě. Můžete ochutnat místní minerálku v plíně, prohlédnout si provoz a porovnat její chuť v lahvi s tryskajícím pramenem – nekoupíte si ji pak doma, když už víte, jak se vyrábí?

Ani nepotřebujete mít před očima ohyzdnou reklamu (třeba podoby obrovského ptáka, který vypadá, že by Vás nejráději pozval ke svačině; případně ani nemusíte vědět, co pijí místní světa, ani nepotřebujete sledovat „krásku“ vcházející do bazénu). A to je ta místní minerálka neporovnatelná s našimi minerálními vodami, pokud jsou v přírodní podobě. Oblast Eifelu nepatří v Německu k nejbohatším, ale byla ještě mnohem chudší, než místní lidé pochopili v čem tkví jejich šance. Oni se o své okolí starají a to se jim odplácí obživou. Trvalo to ale několik let a stálo mnoho úsilí, než se současný stav podařilo realizovat.

Francouzi jsou zase patřičně hrdí na svůj Parc National de Volcans v Auvergne. A opravdu mají na co být hrdí. Hornatá krajina, na níž je všude vidět pečlivá ruka hospodáře, přímo láká k odpočinku. Všude se něco pase, však také můžete vybírat ze sýrů kravských, ovčích, kozích i vyrobených z různých směsí mléka – Veselá kráva tady nemá šanci. Popojede o kousek dál a začnete věřit, že sýr může existovat v tisíci podobách. Velmi často potkáte vinice a produkty z nich potěší Vaše chuťové buňky. Každý producent si sám ručí za kvalitu, a proto se hned na etiketě dozvíte, kdo tu dobrotu vypěstoval. Projíždíte-li parkem s cílem dozvědět se něco o přírodě, musíte každou chvíli zastavit, abyste si mohli přečíst, co že je to právě za zajímavost před Vámi a jak vznikla. Vyberete-li si některý z tematických okruhů, pak jste informacemi přímo zahlceni. Průmysl také nepotkáte, snad jen nějakou vodní elektrárnu. Že by se místní lidé považovali za boháče, to se říci nedá. Jsou si vědomi tvrdé práce, kterou musí vykonat, ale dělají ji s láskou – to je alespoň můj pocit. I tady se pousmějete nad krátkozrakostí politiků: Jeden pan poslanec se kdysi rozhodl, že do svého kraje zavede železnici. Záměr prosadil s odvoláním na industrializaci regionu a tvorbu pracovních příležitostí. Vybudovaly se násypy, mosty a tunely. Avšak volební období skončilo a jeho nástupce byl odjinud, koleje se nikdy nepoložily a o vlaku se mohlo jenom nechat zdát. Dnes se můžete po tomto pomníku projet na kole, vede tudy cyklistická stezka. Nepřipomíná Vám to něco?

Vraťme se ale ke Středohoří. Krajina je velmi podobná alespoň části francouzského národního parku a klimatické podmínky se také dosti blíží. Zemědělství se ve Středohoří kdysi orientovalo na pěstování ovoce. To se sice dnes nedá prodat, ale dokážete si představit jak chutné může být jablečné víno, nebo hrušková pálenka. Dobytek se na strmých svazích pást dokáže, i sýr by bylo z čeho vyrábět. Víno tu pěstujeme také ve vynikající kvalitě, však si ho oblíbili naši dělníci-řezníci. To, že je to jedna z nejsevernějších vinic v Evropě mu jenom dodá

na originalitě. Já svému francouzskému příteli dovezl pár lahvinek na ochutnání a nevěřili byste, jak mu zářily oči. Taky se pokoušíme kultivovat navážky po hnědouhelné těžbě vinnou révou – i to může být zajímavá zkušenost. No a o našem pivovarnictví netřeba hovořit. Tedy raději ano, protože hrozí reálné nebezpečí unifikace chuti „českého piva“. Pokud drobné pivovary spadnou pod jeden koncern, pak doporučuji raději labskou vodu. Jen pro zajímavost – víte kolik je ve Středohoří a blízkém okolí pivovarů?

Turistických tras a malých silniček je tu nespočet kilometrů, kde ale naleznete informace, na co se právě díváte. Věřte, že se máme také čím chlubit a my odborníci bychom se rádi o své vědomosti podělili. Nalezli byste ale někde půjčovnu horských kol, alespoň pro hosty? I vláčkem se můžete projet. Nemyslím onu frekventovanou tepnu po obou stranách Labe, ale třeba motoráček přes Oparenské údolí, nebo „Kozí dráhu“ z Děčína okrajem Středohoří do Krušných hor. Ale motoráčku přes Oparno hrozí stejný osud, jaký postihl trať z Velkého Března do Verneřic. Ta alespoň zčásti fyzicky existuje díky partě nadšenců. Kéž by se dočkala znovu své bývalé slávy. Teď si ale představte, že Středohoří protne povrchem vedená dálnice, a to v jedné z jeho nejhodnotnějších částí. Myslíte, že turisté budou takovým pohledem uchvázeni a přijedou znovu? Zvláštní atrakcí patrně budou ony zasklené dálniční partie, anebo mostní konstrukce několika-kilometrové délky na úrovni terénu s vybetonovaným okolím. Těž nepřetržitý řetěz kamionů bude mít své kouzlo – současná železniční doprava kamionů z Lovosic do Pirny nemůže přežít v okamžiku otevření dálnice. Anebo si myslíte, že některý z politiků bude mít zájem prosadit ekologickou daň, která by nutila kamiony raději přes Středohoří neprojíždět a využívat dále železnici? Dálnice má pro turisty jedinou podstatnou výhodu. Rychle se dostanou pryč a svou dovolenou si užijí jinde – tedy své peníze utratí jinde. A nebudu se jim divit, když na ně místo poučení a vnímání krás přírody spojených se specifickou atmosférou, kterou krajíně můžeme vdechnout sami, bude vztahovat pařáty pták v nadřivotná velikosti, který je navíc kamarád mistrů světa. Zato vzroste počet pracovních míst ve skladech supermarketů. Tam vydělané hromady peněz si pak budete moci utratit v Německu, protože tam budete našup – budete-li mít na dopravu autem. Líbí se Vám takové vyhlídky?

To, že se u nás zastavili velikáni Humboldt, Goethe, Wagner, nebo že obrazy Doerella a Filly zná mnoho lidí, je nejlepším doporučením všem, kteří by uvažovali o trávení času ve Středohoří. K čemu to ale bude s povrchově vedenou dálnicí? Možná vzniknou nové obrazy – *Zátíší s Milešovkou a kamionem*. Nechci tím tvrdit, že dálnice ve Středohoří nemůže být. Sice by tam být neměla, ale není-li

zbytí, pak ji musíme postavit tak, aby cenné krajině ublížila minimálně. To ovšem schválená povrchová varianta staví na hlavu. Filozofie nejmenšího zla je nejen v souladu se zákonem 144/92, ale i se zdravým rozumem – a takový soulad nebývá častý! Tato filozofie by měla být vlastní nejen panu ministrovi životního prostředí, ale i všem regionálním politikům, jinak to nejsou lidé na svých místech – anebo by raději vyšplhali výš a Vás v tom nechali?

Můžete namítnout, že o ochranu přírody a výběr dálniční trasy je postaráno, protože tu existuje Chráněná krajinná oblast České středohoří (dále jen CHKO). A dokonce Správa CHKO má v popisu práce se ochranou území zabývat a nežádoucí zásahy neumožnit – máme na to i zákony. To je však pouhá teorie, praxe vypadá dosti odlišně. Pokuste se třeba jako majitel obytného domu či rekreační budovy v CHKO udělat novou fasádu na již postaveném objektu, nedej bože něco přistavovat. Bude s tím muset souhlasit Správa CHKO, jinak nemáte šanci. Třeba budete muset předložit několik variant, než získáte souhlas. A je to naprosto v pořádku, protože byste nechtěně mohli něco znehodnotit.

Proto je zarážející přístup Správy CHKO k něčemu tak obrovskému, jako je projekt dálnice. Vždyť se samotné CHKO dotýká přímo s životní důležitostí. O to vyšší pozornost by měl tento orgán státní správy věnovat všem možným alternativním řešením. Žádné významně odlišné varianty však prověřit nepožadoval a spokojil se se zmanipulovanou studií o dopadech stavby na přírodní prostředí, kterou dokonce jeho nadřízený orgán – MŽP – přijal v projednávání ze zákona vyplývajícím. Mostašská dálniční lobby má pěkně dlouhé prsty. Dokonce i územní plán dokázali zmanipulovat. Velmi obratně se nyní Správa CHKO skrývá za zákony v přitakávání investorovi, který je veden pouze snahou dosáhnout maximálního zisku. Stejně úspěšně si hraje na mrtvého brouka ve vztahu k těm, kterým osud Středohoří leží na srdci. Přitom tito lidé jenom z nadšení bojují s větrnými mlýny a vlastně dělají to, co je povinností samotné Správy CHKO. A to v letošním roce CHKO České středohoří oslavuje čtvrtstoletí své existence – pěkný dárek jí to její správcové v čele s panem ministrem připravili. Může se totiž stát, že díky svému přístupu nebude za chvíli mít Správa co spravovat. Devastovanou CHKO je lépe zrušit, ušetříme nejméně na platech neschopných úředníků a o to více krajiny budeme moci vybetonovat.

Ve schválení dané povrchové trasy Českým středohořím, včetně udělení výjimky ze zákona, spatřuji zásadní selhání všech orgánů státní správy, jejichž povinností je ochrana přírody, od Správy CHKO až po pana ministra. Pan ministr je navíc geolog a velmi dobře ví, v čem tkví problém oné jím schválené trasy. Proto-

že jeho postoj musí být motivován jinak než odborným hlediskem, v mých očích nadále odborníkem není. A protože se trochu známe, tak mu upřímně radím, aby abdikoval a další ostudu již nedělal. Třeba ho zaměstnají na Ředitelství dálnic jako ekologického poradce.

*RNDr. Vladimír Cajn, CSc.
geolog pracující v Českém středohoří*

Ocenění básníka Radka Fridricha

Sudetoněmeckou cenu na podporu literatury a publicistiky 2000 obdržel děčínský rodák Radek Fridrich. Tento mladý básník se v Německu uvedl svými básněmi inspirovanými německými nápisy na náhrobcích. Jak sám uvádí, jedná se v podstatě o přetvořené vzpomínky a osudy Němců v obci Růžová na Děčínsku. Řada básní vyšla též v německém časopise Sudetenland. Radek Fridrich píše poezii v českém i v německém jazyce. V Čechách publikoval v časopisech Host, Tvar a Tvorbá, knižně vyšly sbírky Druhá strana (1994, spolu s Tomášem Řezníčkem), PRA (1996), Zimoviště (1998), V zahradě Bredovských (1999). Věnuje se též překladu německé či německy psané poezie do češtiny, v časopise Děčínské vlastivědné zprávy publikuje texty místních pověstí a legend. Ukázky z jeho tvorby najdeme v antologii Od břehů k horám (2000), kde verše doplnil vlastními kolážemi.

Radek Fridrich se narodil v roce 1968, vystudoval Pedagogickou fakultu Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem (český jazyk a literatura – německý jazyk a literatura). V současné době působí na této univerzitě jako učitel na katedře bohemistiky. Spolupracuje s Městskou knihovnou v Děčíně při organizování zdejších večerů poezie, autorských soutěží a podílí se také na vydávání sborníků poezie, např. Sborník literární ceny Vladimíra Vokolka, Almanach autorů večerů poezie v děčínské knihovně 1994 – 1999 – Pětlet.

Helena Houfková

Literatura:

Od břehů k horám. Severočeská literární a umělecká scéna 90. let. Uspoř. a k vydání připravil Milan Kozelka. Olomouc, Votobia 2000, s. 193 – 204.
Künzel, Franz Peter: Laudatio auf Radek Fridrich. In: Sudetenland. Vierteljahrschrift für Kunst, Literatur, Wissenschaft und Volkskultur. 2001, Heft 2, s. 232 – 234.

Mají ústečtí studenti zájem o ústeckou historii ?

Pokud máme pod pojem „ústečtí studenti“ na mysli studenty katedry historie Pedagogické fakulty University J. E. Purkyně, pak odpověď na tuto otázku musí znít jednoznačně ANO. A to především s ohledem na úspěšně obhájené bakalářské či magisterské práce, které se dějinám samotného města Ústí nad Labem či jeho okolí věnovaly v poslední době více než podrobně a přinesly i řadu nových postřehů a poznatků, které naše vědomosti o zdejších dějinách mohou posunout zase o krok dále. Využijme tedy prostoru, který poskytují Příspěvky k ústecké vlastivědě a představme některá zajímavá témata, kterým byla ve formě závěrečných prací věnována ústeckými studenty katedry historie PF UJEP pozornost.

Začneme protentokrát u prací, jejichž předmětem se staly starší historické etapy. Velmi úspěšnou práci obhájl Ivan Michálek, který se podrobně věnoval vývoji církevní správy v ústeckém děkanátu předhusitské doby. V práci je osvětlena problematika vzniku děkanátů, které se objevily jako nový mezičlánek církevní správy mezi arcijáhny a faráři jednotlivých farních kostelů již v polovině 12. století, přímé doklady o jejich existenci však pocházejí až z doby o sto let mladší. Důležitým předpokladem formování děkanátů bylo prohloubení nezávislosti církve na světské moci. Roli zde hrála i iniciativa jednotlivých kněží, kteří v děkanátech viděli určitou možnost vytvoření protiváhy vlivu světských patronů kostelů. Mezi hlavní úkoly děkanů patřilo odstraňování zlořádů v životě klérů, vyhlásování církevních trestů, výběr biskupských desátků atd. Ústecký děkanát byl součástí bílinského arcijáhenství vedle děkanátu bílinského. Nejstarší zmínka o ústeckém děkanovi se objevuje v písemných pramenech v roce 1318. V jeho kompetenci bylo v předhusitském období přes třicet farních obcí (registra papežských desátků pražské diecéze k roku 1352 uvádějí počet 35), postupně počet vsí ještě narůstal. Kolem roku 1400 předpokládá I. Michálek na území ústeckého děkanátu existenci 40 farností. Čtenář se v diplomové práci dále dozví zajímavé informace o obsazení jednotlivých far, prostor je věnován též patrociniím, tedy zasvěcení kostelů a v neposlední řadě i jejich světským patronům. Poznátky jsou v přílohách shrnuty do přehledných tabulek podle jednotlivých kostelů a mohou být užitečné každému, kdo se bude v budoucnu zabývat dějinami lokalit v okolí Ústí nad Labem. Dobrou zprávou je, že výsledky práce I. Michálka budou v brzké době publikovány a poslouží tak jistě řadě dalších badatelů.

Další studentská práce, která vznikla na katedře historie a byla v letošním roce úspěšně obhájena, se týkala vývoje drobné šlechty a její pozemkové držby na Ústecku v letech 1526-1628. Autorka této práce Petra Veselá, se zaměřila

na oblast labského levobřeží, čili jakýsi příměstský prostor královského města Ústí nad Labem. Zde se jí naskytl obraz pestré skladby šlechtických rodin, které zde byly usazeny. Sledovat mohla v podstatě konečnou fázi postupného rozkladu dvou větších panství, jejichž centry byly hrady Krupka a Blansko. Podstatným výsledkem podrobného studia majetkoprávních poměrů na panstvích v okolí Ústí nad Labem jsou podrobné přehledy jejich držitelů, které jsou učiněny pro Bukov se Skoroticemi, Doběticemi, Dolní a Horní Trmice, Chlumec, Chuderov, Klíši, Předlice a Všebořice. V jedné z kapitol je pak věnována i pozornost jednotlivým zde usazeným rodům, a to z hlediska jejich významu v politickém systému stavovského státu. Mezi vlastníky statků v okolí královského města Ústí nad Labem nacházíme z panského stavu především Vartenberky, Rožmitály, pány z Koldic či Vřesovce z Vřesovic. Mezi příslušníky rytířského stavu se zde prosadili např. Milinští z Miliny, rytíři z Lungvic, z Býnova, Mansdorfové, Glacové ze Starého Dvora či Kelblové z Geisingu. Velká část těchto rodů patřila k tzv. cizí šlechtě, tedy rodům, které svá původní rodová sídla měly za zemskou hranicí v Sasku či Míšeňsku. Na základě svého výzkumu mohla P. Veselá konstatovat skutečnost, že existence královského města Ústí nad Labem měla vliv na vývoj celého okolního regionu, kde toto město uplatňovalo i určitou vlastní pozemkovou politiku a ovlivňovalo svou přítomností okolní panství hospodářsky i kulturně. V okolí města nevzniklo žádné větší dominium, jednalo se zde především o drobné šlechtické statky.

Poslední práce, kterou pro tentokrát zmíníme, nás zavede přímo do královského města Ústí nad Labem v 16. století. Její autorka Vítězslava Smetanová se prostřednictvím dochované knihy testamentů z let 1509-1585 pokusila popsat život zdejších měšťanů. Studie na toto téma se v posledních letech objevují stále častěji, protože právě každodenní život a životní styl různých společenských vrstev v různých historických etapách patří mezi nejaktuálnější témata. Ústecké testamenty jsou v tomto ohledu velmi atraktivní, protože dokládají krom jiného i náboženské a národnostní poměry v prostředí, které bylo v těchto oblastech rozdělené. Výzkumem V. Smetanové bylo s ohledem na jazyk testamentů potvrzeno, že po polovině 16. století, začíná ve městě převládat německý živel. Náboženská orientace ve městě, kde žili vedle sebe katolíci, utrakvisté i luteráni, byla zjišťována podle odkazů k jednotlivým kostelům. Ukázalo se, že Ústečané obdarovávali nejhojněji katolický mariánský kostel, který byl jako hlavní městský svatostánek chápán i jako záležitost městské reprezentace. Dary ale plynuly i do kostela sv. Vojtěcha, který je považován za utrakvistický a v menší míře i k záduší kostelů v okolních vesnicích (nejčastěji do Svádova nebo Valtířova).

Jako určitý projev tolerance ve vůči autorka hodnotí ty testamenty, které obsahují odkazy katolickému i utrakvistickému kostelu zároveň.

Stučné představení alespoň tří témat diplomových prací, které byly v letošním roce úspěšně před závěrečnou komisí obhájeny, snad čtenáře Příspěvků k ústecké vlastivědě přesvědčilo, že studenti dějepisu na zdejší universitě ve svém odborném zájmu o místní historii udělali kus práce a je jisté nesmírně důležité, že také právě zájem mladých badatelů posouvá znalost zdejších dějin kupředu. Ústecko i samotné město Ústí nad Labem má velmi pestrou historii a tento zájem si jistě zaslouží.

Michaela Hrubá

Poutníci Českého středohoří

Začátkem června obdržela muzejní knihovna první číslo časopisu „Poutník Českého středohoří“. Tento rozsahem malý časopis (čtyři strany A4) vydává občanské sdružení stejného jména. Sdružení se zabývá ochranou přírody a popularizací krajiny Českého středohoří. Prostřednictvím časopisu chce seznamovat veřejnost jak s přírodními krásami tohoto kraje tak i s umělci, kteří její svými díly oslavovali.

V prvním čísle časopisu nalezneme verše Věry Bartošové a Vlasty Tinkové, články na téma dálnice D8 a CHKO České středohoří, tip na výlet a další zajímavé příspěvky.

Časopis se k nám dostal prostřednictvím paní Jany Haasové, členky sdružení, která, jak jsme se z jejích dopisů dozvěděli, připravuje sbírku vlastních veršů věnovaných Českému středohoří. Paní Haasová též maluje akvarely Českého středohoří – pohledy na krajinu, jednotlivé kopce, ale také sklání útvary, kamenné sutě a květeny. Její obrázky byly v letních měsících vystaveny v Muzeu českého granátu v Třebenicích.

Nezbývá než „Poutníku“ popřát šťastnou cestu.

Helena Houřková

Ukázka z tvorby Jany Haasové:

Čedič Jana Haasová

*Žhavá feka navědy zkameněla,
zbařena žáru
proměnila se ve varhany,
jež hrají už jen tichou symfonií
o zrození hor.*

*Varhany černého kamene
zdánlivě chladné,
skrývají v sobě jiskřičky ohně
věčného tvoření a lásky,
jež zakleta je v barvě smutku.*

*Čedič, obyčejný kámen,
o nějž nezavadíš ani pohledem,
a přece Tě, žlověče,
ve Tvém díle věrně provází životem.*

*Zastav se na chvíli
a pohlad ho v duchu,
zbav černou barvu
jejího smutku.*

*Čedič pak prozáří Tě
paprskem lásky
a varhany zahrájí
Ódu na radost*

Zemřel tiskař Jiří Bartoš

Když jsem se koncem března roku 2001 dověděl o smrti Jiřího Bartoše, nemohl jsem tomu dlouho uvěřit. Vždyť ještě před několika týdny jsem s ním hovořil o některých našich plánech. Ale jeho hrob na střežkovském hřbitově je příliš skutečný, než aby to byl pouze zlý sen.

Jiří Bartoš se narodil v Ústí nad Labem dne 24. února 1955. Vyučil se tiskařem a své profesi skutečně zasvětil celý svůj život. V sedmdesátých a osmdesátých letech pracoval nejdříve v ústecké Severografii a poté v propagaci Spolku pro chemickou a hutní výrobu. Významným krokem jeho života bylo osamostatnění se v červnu 1991, kdy začal budovat svoji vlastní firmu. V nízkém přízemním domě v ulici

U chemičky postupně vybudoval malou ale kvalitní tiskárnu, která zvládala vše od vizitek po knihy. Také Muzeum města Ústí nad Labem si v posledních letech zde nechalo vyrobit většinu svých tiskových materiálů.

Svým vstřícným profesionálním přístupem k zákazníkům záhy získal velice dobrou pověst. Firemní značkou se stal SLON, který byl mimo jiné známou sběratelskou vášní Jiřího Bartoše. Jeho tiskárna se stala skutečnou rodinnou firmou v tom nejlepší smyslu slova. Stala se také dědictvím, které ponese jeho jméno i v dobách, kdy Jiří Bartoš již mezi námi není a nebude.

Nejen jeho blízké, ale veškeré jeho přátele, kolegy a známé zaskočila zpráva o náhlém úmrtí Jiřího Bartoše dne 26. března 2001. V Jiřím Bartošovi nás opustila činnorodá charakteristická ústecká osobnost, která bude širokému okruhu Ústečanů navždy chybět.

Václav Houfek

Nové knihy

Renesanční malířství a sochařství v severozápadních Čechách. Albis international Ústí nad Labem 2001, 346 s.

Cena: 229,- Kč + poštovné a balné, knihu je možné zakoupit nebo objednat v Muzeu města Ústí nad Labem.

Z obsahu: J. Kropáček: *K renesančnímu umění v regionu severozápadních Čech*, P. Macek: *Několik poznámek k renesanční tvorbě na severu Čech*, V. Houfek: *K některým ústeckým renesančním památkám ze sbírek Muzea města Ústí nad Labem*, M. Hrubá: *Pozůstalostní agenda královských měst severozápadních Čech jako pramen poznání renesančního umění (pozůstalost kameníka Vincenta Strašryby)*, H. Slavíčková: *Po stopách nástěnných maleb z doby pánů z Bünau na děčinském zámku*, L. Turčan: *Ke slohové orientaci sochy sv. Mikuláše z Okresního muzea v Děčíně*, M. Ottová: *Archa ze Štětí*, P. Oszczanowski: *Náhrobek Melchiora z Redernu – pomník křesťanského rytíře*, M. Svoboda: *Redernovský monument ve Frýdlantě v Čechách jako hmotný pramen pro poznání dějin posledních příslušníků frýdlantské linie Redernů*, M. Ottová: *Několik poznámek ke studiu a restaurování renesančního oltáře v kostele sv. Jakuba Většího ve Svádově*, P. Hlaváček: *Renesanční sochař Jörg Meyer z Kadaně*, L. Gavenda: *Náhrobní kameny pánů z Fictumu v Kadaně a v Klášterci nad Ohří*, M. Cvrková: *Kuchyňská a stolní keramika v období renesance*, V. Honys: *Renesanční zvony na Těplicku*, J. Živný: *Poznámky k restaurování výzdoby kostela sv. Kateřiny v Chomutově*, J. Belis: *Artefakt varhanní skříně uložené v Muzeu města Ústí nad Labem*, E. Votočková-L. Helfertová-M. Pavlíková: *Restaurování oltáře ze Štětí*, J. Živný: *Restaurování dřevěné polychromované plastiky sv. Vavřince*, E. Šamšulová: *Výzdoba tzv. klenotnice chomutovského zámku*, P. Hrubý: *O obraz sv. Jeronýma*.

Brzy vyjde

Johanna von Herzogenberg, Z mého života

Městské nakladatelství připravilo k vydání český překlad paměti Johanny von Herzogenberg, vydaných v mnichovském nakladatelství Oldenbourg v roce 1999. Autorka vyrůstala ve 20. a 30. letech na zámku v Brně. Zášitky z dětství v Brně a středoškolských studií v Ústí nad Labem zachytila v několika kapitolách svých pamětí, z nichž otiskujeme malou ukázkou. Kniha v překladu Hany Tomkové vyjde na jaře 2002.

Brná, zámeček, pošta Střekov

....V podkroví byly tři malé pokojíky na straně k Labi, v nichž bydlely služebné. Rodiče nechali přestavět velmi vysokou a velkou půdu a tak vznikla pěkná větší podkrovní místnost pro obě slečny, později pro mou sestru Aglae a pro mne

a vedle pokoj pro Augusta, který byl často používán jako pokoj pro hosty. Všechny pokoje měly vysoká, úzká kachlová kamna, jen v jídelně byl široký krb, který se roztápěl o Vánocích, kdy se místnost víc používala a jím se přitápěl také salon, který měl k tomu ještě vlastní kamna z doby, kdy byl dům postaven. Většina těchto kamen byla vlastně už dost vysloužilá a i když to bylo krásné pozorovat škvírami mezi kachly oheň, bylo to také trochu nebezpečné. Když jsme se v roce 1925 nastěhovali, neexistovalo žádné elektrické osvětlení, ale jen petrolejové lampy. Šířil se od nich nezaměnitelný zápach a krásně bzučely. Rozčilující bylo čištění jemných skleněných stínítek, když je plamen začadil. Později byl ve sklepě před domem takzvaný motor, který jsem osobně nenáviděla a bála se ho. Byl na petrolej a vyráběl pro některé místnosti elektřinu. Nikdo dovnitř nechodil rád ho nahodit – byla to nejen špinavá, ale také nebezpečná práce, protože transmise se snadno sesmekávala. To vše jsem znala z vyprávění rodičů, a obdivovala jsem svou matku, která odvážně do toho tmavého prostoru chodila a „dábelský stroj“ uváděla do chodu. Konečně pak na naléhání mého otce nechala obec zavést všem elektřinu a já se dobře pamatuji, že se stále znovu hovořilo o tom, že dva sedláci se tomuto novodobému kouzlu bránili.

Žili jsme velmi šetrně a spousta maličkostí všedního dne nám ještě dodnes zvoní v uších: „Zavírejte dveře!“ nebo také „Nebouchejte dveřmi!“, „Zhasínejte světlo, marnotratníci!“ K šetrnosti patřily také nákupy potravin ve velkém, které nám dovážela firma Pekař z Ústí jednou týdně nákladním autem, přičemž základní potraviny se ukládaly do obou komor vedle domovních dveří. Maso jsme moc často neměli a dalo se pro něj dojet do vsi k řezníkovi. Oblíbené byly dary našich příbuzných, kteří měli honitbu, zvěřinu jsme mívali na stole často. Na drobnosti tu byl krámek, dlouhá léta jediný, náhoře na potoce, který vedl pan Kögler a za nějž se, když ovdověl, provdala jedna z našich slečen. Dvě ostatní také zůstaly ve vsi, naše Alma, která uměla tak krásně šít, a Anna Herzigová, která pocházela ze Šumavy a vzala si majitele restaurantu, s jehož rodinou nás mnohé spojovalo. Samozřejmě se tady udála také všelijaká „dramata“, o nichž jsme se my děti teprve později nebo většinou vůbec nedozvěděly. Samozřejmě diskrétnost dospělých nám umožňovala chráněné bytí, takže nám konflikty a poklesky zůstávaly skryty. Jednou se stalo něco strašlivého: nemohli před námi utajit, že docela blízko vesnice se oběsil nějaký muž. Samozřejmě nám zakázali, abychom tam běželi. Najednou, nikdo si nevšiml, že byl pryč, přiletěl brozně rozrušený Heinrich a křičel pořád jako v šoku: „Hu, ten vypadá, hu, ten vypadá.“ Ani mu nevyčinili, chlapec sám se pohledem na mrtvého dost vytrestal.

*Oslava 60. narozenin autorčina otce Ottokara von Herzogenberga
(stojící za jídelním stolem) na záměčku v Brně, 7. 4. 1931*

Naše zahrada byla rozlehlá, část byla rozčleněna terasami, první přiléhala k domu. Byl to malý ráj s velkými starými stromy, rybníčkem se zlatými rybkami, bažinou s jeskyní, skalkou, starou, už nepoužitelnou kuželnou, lázněmi a zahradní besídkou, z níž vedly schody k malému vchodu do domu. V létě moje matka pobývala často v této části zahrady, která měla stín i slunce, takže si podle potřeby posouvala lehátko – v prvních letech tu stávaly kolébka nebo ohrádka, pískoviště a byla snadné zavolat otce, který hned vedle pracoval v zahradnictví. Původně tu byly tři velké, později zvané „staré“ skleníky, které můj otec později rozšířil o další. V jednom velkém, starém byl bazén a bylo snem našeho dětství moci jej opět používat, to by ale bývalo spojklo enormní sumu peněz a to jen kvůli „luxusu“. Měli jsme přece Labe před domem a trávili jsme u řeky všechny letní dny. Vedle skleníků byla plochá pařeniště, v nichž se pěstovaly mladé sazeničky; únavnou prací bylo pleť. Člověk si musel lehnout na prkno a pracovat velmi opatrně, aby nevytrhal s plevelem i ty správné rostlinky. Mnohdy na to zavolali i nás, děti. Nemohu říci, že bych to dělávala ráda...

Na přední straně obálky:

*Turistické cesty jižně od Ústí nad Labem, výřez z Aussiger Wanderkarte,
5. vydání, vydal E. Miksch v Ústí nad Labem asi 1910,
tisk C. C. Meinhold & Söhne, Dresden*

Na zadní straně obálky:

*Učitel národů Jan Amos Komenský, reklamní pohlednice firmy Schicht
& reprodukci obrazu Em. Boháče z let 1925-1926*

UČITEL NÁRODŮ JAN AMOS KOMENSKÝ. V hrozných dobách 30leté války žil jeden z nejslavnějších mužů světa, učitel národů Jan Amos Komenský. Narodil se 28. března 1592 v Uherském Brodě na Moravě, studoval stal se knězem, musil jako nekatolík (byl Český bratr) opustiti svoji vlast a pak téměř po celou dobu svého života štván byl s místa na místo, ze země jedné do země druhé, všude učil, vzdělával a vzácné knihy psal. Zemřel dne 15 listopadu 1670 v holandském městě Naardenu a byl tam i pochován. Vzdělané lidstvo ctí v něm zakladatele novodobé školy a český národ svého věšťa a jednoho z nejlepších svých lidí.

**PRÍSPĚVKY K ÚSTECKÉ VLASTIVĚDĚ
3/2001**

Vydalo Město Ústí nad Labem ve spolupráci s Archivem města Ústí nad Labem, s Muzeem města Ústí nad Labem a s Ústeckou muzejní a vlastivědnou společností v roce 2001.

Tisk: Tiskárna Jiří Bartoš – SLON v Ústí nad Labem

Adresa redakce: Muzeum města Ústí nad Labem, Masarykova tř.1000/3, 400 01

Ústí nad Labem, telefon: 047/520 11 16, 521 09 37, fax: 047/521 12 60,

e-mail: muzeum.usti@ecn.cz

Šéfredaktor: PhDr. Vladimír Kaiser

Redakce: Mgr. Václav Houfek, Ivana Bublíková

evidenční číslo MK ČR E 10794

ISSN 1213-1873

Cena: 30,- Kč

